

ГАДААДЫН ЗАРИМ ОРНЫ ӨМГӨӨЛӨЛИЙН ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ОНЦЛОГ*Л. Батжав***Оршил**

Монгол Улсын Засгийн газраас Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлсэн Өмгөөлөлийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийг хэлэлцүүлэгт бэлтгэх ажлын хэсгийн гишүүдэд манай улстай адил шилжилт хийгдсэн посткоммунист улсууд болох Унгар, Польш Улсын өмгөөлөлийн үйл ажиллагаатай холбогдох зарим хуулийн заалтыг богино хугацаанд харьцуулан судлах үүргийг авсан билээ. Гэвч Эдгээр улсуудын өмгөөлөлийн хуулийн бүрэн эх хэвлэмэл болон цахим хэлбэрээр олдсонгүй. Учир нь дээрх улсууд Өмгөөлөлийн хуулиа интернетэд тавиагүй байна.

Иймд уг асуудлаар өөрт олдсон ХБНГУ, ОХУ, ЯПОН, АНУ-ын хуулийг орчуулан судлахын зэрэгцээ захиалга өгсөн асуудлаар өмнө манай улсад хийгдсэн судалгааг ашиглав. Энэхүү лавлагаа, мэдээлэл, судалгаанд судалбал зохих орны жагсаалтад байхгүй, судалбал зохих асуудалд шууд хамааралгүй боловч шинэчилсэн найруулгын төсөлд хамаарагдах асуудлаар хэсгийн гишүүд сонирхож магадгүй гэдэг үүднээс АНУ-ын Техас мужын баарын холбооны дүрэм, Франц, Германи улсын өмгөөлөлийн үйл ажиллагааны онцлог зэрэг англи, орос хэл дээрх материалыг текстээр хавсаргав.

1. ГЕРМАНИ, ОХУ, ЯПОН, АНУ-ЫН ӨМГӨӨЛӨЛИЙН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ЗАРИМ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫГ ОНЦЛОГ**• ОХУ**

Өмгөөллийн үйл ажиллагаа гэдэг нь өмгөөлөгчийн эрх авсан этгээдээс мэргэшлийн үндсэн дээр иргэн, хуулийн этгээдийн эрх, эрх чөлөө, ашиг сонирхлыг хамгаалах, түүнчлэн шүүн таслан ажиллагаанд оролцох зорилгоор үзүүлж буй мэргэшсэн хууль зүйн туслалцаа юм. ОХУ-ын Өмгөөллийн үйл ажиллагаа Өмгөөллийн үйл ажиллагаа бол аж ахуйн үйл ажиллагаа биш. Өмгөөлөгч нь өмгөөллийн үйл ажиллагаа эрхлэх зөвшөөрөл авсан этгээд байна. Өмгөөлөгч нь эрх зүйн асуудлаар зөвлөгөө өгөх хараат бус зөвлөгч байдаг. Өмгөөлөгч багшлах, эрдэм шинжилгээний ажил хийхээс бусад ямар нэг төлбөртэй \цалин хөлстэй\ үйл ажиллагаа эрхлэхийг хориглодог.

Өмгөөлөгчдийн холбоо нь төрийн эрх мэдлийн болон нутгийн удирдлагын байгууллагын бүтэц хамаардаггүй өмгөөлөгч нарын мэргэжлийн холбоо буюу иргэний эрх зүйн институт байдаг.

Өмгөөллийн үйл ажиллагаа эрхлэх байгууллагын хэлбэр \этгээд\ нь өмгөөлөгчдийн танхим, өмгөөлөгчдийн холбоо, өмгөөллийн товчоо, хууль зүйн зөвлөгөө гэсэн хэлбэртэй байдаг. Өмгөөлөгч өмгөөллийн үйл ажиллагааг ганцаарчилан эрхлэх тохиолдолд өмгөөллийн танхимыг байгуулах ба энэ нь хуулийн этгээдийн эрхгүй байдаг. 2 болон түүнээс дээш өмгөөлөгч хамтран өмгөөлөгчдийн холбоог байгуулах бөгөөд өмгөөлөгчдийн холбоо нь дүрэм болон үүсгэн байгуулах гэрээний үндсэн дээр байгуулагддаг, гишүүнчлэлтэй, ашгийн төлөө буй байгууллага байна. Өмгөөллийн товчоог 2 ба түүнээс дээш өмгөөлөгч хамтран ажиллах гэрээний үндсэн дээр байгуулан ажилладаг.

Өмгөөлөгч гэдэг бол иргэн хуулийн этгээдэд хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх ажилд мэргэшсэн хуульч байдаг. Өмгөөллийн үйл ажиллагаа гэдэг бол өмгөөлөгчийн эрх аюсан этгээд мэргэшлийн үндсэн дээр үзүүлж буй хууль зүйн туслалцаа юм. Иймээс өмгөөлөгч нь өөр ажил, албан тушаал давхар эрхлэх эрхгүй байдаг.

Өмгөөллийн үйл ажиллагааны төрөл:

- Хууль зүйн зөвлөгөө өгөх
- Хууль зүйн ач холбогдол бүхий бичиг баримт боловсруулах, бүрдүүлэх
- Эвлүүрэн зуучлах
- Хуулийн этгээдийн хууль зүйн асуудлыг хариулах
- Шүүхэд төлөөлөх

- **ЯПОН**

Өмгөөлөгч нь зохигч талууд болон бусад холбогдогч хүмүүсийн хүсэлт, удирдлагын даалгавраар шүүхээр шийдвэрлүүлэх хэрэг маргаан, хянан шалгахыг шаардсан нэхэмжлэл, давж заалдах гомдол, эсрэг талын нэхэмжлэл, захиргааны байгууллагад хандсан гомдол саналд холбогдох хууль эрх зүйн үйл ажиллагааг явуулна.

Өмгөөлөгч нь патентийн итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч, татварын мэргэшсэн төлөөлөгч хийх боломжтой.

- **АНУ**

Англо-саксоны эрх зүйн тогтолцоо улс орнуудад өмгөөлөгчийг /хуульч/ дотор нь барристер, солиситор гэж ангилдаг бөгөөд барристер нь бүх шатны шүүх хуралд оролцох эрхтэй өмгөөлөгчид байдаг бөгөөд үйлчлүүлэгчтэйгээ солиситороор дамжуулан харьцдаг. Солиситор нь зөвлөгөө өгч, хэргийн бүх нотлох баримтийг цуглуулж шүүх хуралдаанд бэлтгэнэ. Зөвхөн доод шатны /анхан шат/ шүүх хуралдаанд оролцох эрхтэй.

Өмгөөллийн үйл ажиллагаанд дараахь үйл ажиллагааг хамруулдаг байна:

- Шүүхэд аман болон бичгийн хэлбэрээр нотолгоо гаргах
- Шүүхийн нотлох баримт болон бусад баримт цуглуулах, боловсруулах
- Хууль зүйн зөвлөгөө өгөх
- Оюуны өмчийн хамгаалах
- Гэрээ хийх, гэрээний төсөл боловсруулах
- Үл хөдлөх хөрөнгө шилжүүлэх үнэт цаас, болон бусад бичиг баримтыг төсөл боловсруулах
- Гэрээслэл, итгэмжлэлийн төсөл боловсруулах

- **ХБНГУЛс**

Өмгөөллийн тухай Холбооны хуулиар өмгөөлөгчид дараахь үүрэг хүлээнэ:

1/ хууль зүйн асуудлаар зөвлөгөө, мэдээлэл өгөх,

2/ шүүх болон шүүхийн бус байгууллагад иргэнийн шүүн таслах ажиллагааны оролцогч талуудыг төлөөлөх

3/ эрүүгийн хэрэгт яллагдагч, шүүгдэгч, түүнчлэн хохирогчийг өмгөөлөх

4/ Германы хуулиар өмгөөлөгч хохирогчтой гэрээ байгуулсны үндсэн дээр түүний өмч хөрөнгийг хариуцаж болдог аж/

5/ өмгөөлөгч нь тусгай гэрээний асуудлаар хуулийн зөвлөхийн үүрэг гүйцэтгэж болно. Ер нь өмгөөллийг шүүх эрх мэдлийн хүрээнд багтах, хараат бус байгууллага гэж үздэг учраас Холбооны хуульд зааснаар хуулийн зөвлөхөөр

албан ёсоор ажиллаж болохгүй гэж үздэг.

ӨМГӨӨЛӨЛИЙН ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА ЭРХЛЭХ ХЭЛБЭР, ӨМГӨӨЛӨГЧ БОЛОХ ШАЛГУУРЫН АСУУДЛААР ХИЙСЭН ХАРЬЦУУЛАЛТ

	ХБНГУ	ОХУ	ЯПОН	АНУ
Өмгөөллийн үйл ажиллагаа эрхлэх хэлбэр	<p>Өмгөөллийн үйл ажиллагаа эрхлэх эрх авсан хуульч бүр мужийн шүүхийн дэргэд өөрийн өмгөөллийн конторыг байгуулан ажилладаг. Муж бүрт өмгөөлөгчдийн зөвлөл ажиллах бөгөөд уг зөвлөл нь шүүхэд харъяалалтай /шүүхийн дэргэд ажиллаж байгаа/ өмгөөлөгч нарыг нэгтгэдэг. Тухайн мужид үйл ажиллагаа явуулж буй өмгөөлөгчдийн тоо 500-гаас илүү гарсан тохиолдолд мужийн Хууль зүйн яам нутаг дэвсгэртээ 2 өмгөөлөгчдийн зөвлөлийг үүсгэх зөвшөөрөл олгодог.</p> <p>Өмгөөлөгчдийн зөвлөлийн дээд байгууллага нь түүний бүх гишүүдийн хурал байдаг бөгөөд энэхүү хурлыг хуралдуулах журам нь зөвлөлийн дүрэм, дотоод журмаар зохицуулагддаг. Өмгөөлөгч бүр мужийн өмгөөлөгчдийн зөвлөлийн нэгддэггүй бөгөөд зөвлөлийн гишүүн биш өмгөөлөгч Холбооны дээд шүүхийн хуралдаанд оролцох эрхгүй байдаг. Германы хууль тогтоомжийн дагуу өмгөөлөгчдийн зөвлөлүүд нь “нийтийн эрх зүйн корпораци” гэсэн хэлбэрт хамаардаг.</p>	<p>ОХУ-ын Өмгөөллийн үйл ажиллагааны тухай хуульд “өмгөөллийн үйл ажиллагаа бол аж ахуйн үйл ажиллагаа биш” гэж тодорхойлсон. Өмгөөллийн үйл ажиллагааны зорилгыг ашиг олох биш, мэргэшлийн үндсэн дээр иргэн, хуулийн этгээдийн эрх, эрх чөлөө, ашиг сонирхлыг хамгаалах, түүнчлэн шүүн таслан ажиллагаанд оролцох зорилгоор үзүүлж буй мэргэшсэн хууль зүйн туслалцаа гэж тодорхойлдог. <i>Өмгөөллийн үйл ажиллагаа эрхлэх байгууллагын хэлбэр</i> \этгээд\ нь өмгөөлөгчдийн танхим /адвокатский кабинет/, өмгөөлөгчдийн холбоо /коллегия адвокатов/, өмгөөллийн товчоо /адвокатское бюро/, хууль зүйн зөвлөгөө/юридическая консультация/ гэсэн хэлбэртэй байдаг. Өмгөөлөгч өмгөөллийн үйл ажиллагааг ганцаарчилан эрхлэх тохиолдолд өмгөөллийн танхимыг байгуулах ба энэ нь хуулийн этгээдийн эрхгүй байдаг. 2 болон түүнээс дээш өмгөөлөгч хамтран өмгөөлөгчдийн холбоог байгуулах бөгөөд өмгөөлөгчдийн холбоо нь дүрэм болон үүсгэн байгуулах гэрээний үндсэн дээр байгуулагддаг, гишүүнчлэлтэй, ашгийн бус байгууллага байна. Өмгөөллийн товчоог 2 ба түүнээс дээш өмгөөлөгч хамтран ажиллах гэрээний үндсэн дээр байгуулан ажилладаг.</p> <p>Өмгөөлөгчдийн холбоо, өмгөөллийн товчоог ашгийн төлөө байгууллага болгох өөрчлөх, эсхүл ашгийн төлөө хуулийн этгээдтэй нэгтгэхийг хориглодог.</p>	<p>Японы Өмгөөлөгчийн тухай хуулийн 3 дугаар зүйлд “Өмгөөлөгч нь зохигч талууд болон бусад холбогдогч хүмүүсийн хүсэлт, удирдлагын даалгавраар шүүхээр шийдвэрлүүлэх хэрэг маргаан, нэхэмжлэл, давж заалдах гомдол, эсрэг талын нэхэмжлэл, захиргааны байгууллагад хандсан гомдол саналд холбогдох хууль эрх зүйн үйл ажиллагааг явуулна.” гэж заасан бөгөөд өмгөөлөгч нь дээрх үйл ажиллагааг эрхлэх зорилгоор өмгөөлөгч хуулийн этгээдийг /хууль зүйн товчоо/ байгуулж болно. Өмгөөлөгч хуулийн этгээдийг байгуулахдаа хуульд заасны дагуу бүртгэх байгууллагад бүртгэл хийлгэж, дүрмээ харъяа өмгөөлөгчийн холбоо болон Японы өмгөөлөгчдийн нэгдсэн холбоондоо мэдэгдэнэ. Өмгөөлөгч хуулийн этгээдэд ажиллах хүн нь заавал өмгөөлөгч байх бөгөөд үйл ажиллагааг нь дүрмээр зохицуулна. Өөрөөр хэлбэл өмгөөлөгч бус этгээд хууль зүйн товчоо ажиллуулахыг хориглодог.</p> <p>Өмгөөлөгч ашиг орлогын төлөө бус хүний эрх, шударга ёсны төлөө үйл ажиллагаа явуулна гэсэн ерөнхий зарчимтай. Өмгөөлөгчийн тухай хуулиар өмгөөллийн үйл ажиллагаа, өмгөөлөгч хуулийн этгээдийг ашгийн төлөө, ашгийн бус гэж нарийвчлан заагаагүй. Өмгөөлөгч ашигтай ажиллавал татвар төлнө, ашиг олоогүй бол татвар төлөхгүй байх тогтолцоотой. Мөн өмгөөлөгч ашгийн төлөө үйл ажиллагаа явуулах болсон, эсхүл ашиг орлогтой ажилласан тохиолдолд харъяалагдах өмгөөлөгчийн холбоондоо мэдэгдэнэ. Өмгөөлөгчийн холбоо нь мэдэгдэл өгсөн өмгөөлөгчийг ашгийн төлөө үйл ажиллагаа явуулдаг өмгөөлөгчийн бүртгэлд бүртгэн олон нийтэд мэдээлдэг.</p>	<p>АНУ-ын нийт өмгөөлөгчдийн талаас илүү хувь нь 2-оос 3-лаа нийлж бие даан ажилладаг. Өмгөөллийн үйл ажиллагаа хамтран эрхлэх хэлбэр нь томоохон өмгөөллийн фирмүүд байдаг. /50-иас дээш өмгөөлөгчдийг нэгтгэсэн./ Ийм өмгөөллийн фирмүүд нь эрүүгийн хэрэг оролцохгүйгээр, томоохон корпораци, хөрөнгтэй үйлчлүүлэгчидтэй хамтран ажиллахыг илүүд үздэг. Ийм өмгөөллийн фирмүүд нь нөхөрлөлийн хэлбэрээр үйл ажиллагаа явуулдаг.</p> <p>Өмгөөлөгч нарын зарим нь төрийн өмгөөлөгчдийн байгууллагад ажилладаг, бөгөөд үнэ төлбөргүйгээр өмгөөллийн үйлчилгээ үзүүлдэг. Ийм өмгөөлөгч нарын өмгөөллийн үйлчилгээний хөлсийг мужийн төсвөөс гаргадаг.</p>

<p>өмгөөлөгч болох шалгуур</p>	<p>Хуульд заасан тодорхой хэрэг маргаанаас бусад эрүү, иргэний хэргүүдэд мужийн шүүхэд өмгөөлөгч шүүхэд заавал оролцох шаардлагагүй. Харин дээд шатны шүүхэд талуудын ашиг сонирхлыг хамгаалж оролцох үүрэгтэй. Бусад ажил, албан тушаал давхар эрхлэхийг хуулиар зөвшөөрсөн байдаг.</p> <p>Хууль зүйн дээд боловсролтой, 3-4 жил шүүх, прокурор өмгөөллийн байгууллагад дадлага хийж, тухайн нутгийн Дээд шүүхийн комиссоос зохион байгуулсан шалгалтанд орж тэнцсэн этгээдэд өмгөөлөгчийн эрх олгодог.</p>	<p>Хууль зүйн зөвлөгөө өгөх, бүх шатны шүүх хуралд оролцох эрхтэй. Өмгөөлөгч өөр ажил, албан тушаал давхар эрхлэхийг хориглодог.</p> <p>Өмгөөлөгчөөр ажиллах этгээд нь хууль зүйн дээд боловсролтой, мэргэжлээрээ 2-оос доошгүй жил ажилласан байх ёстой.</p>	<p>Өмгөөлөгчийн эрхгүй л бол шүүхийн хэрэг маргаанд оролцохгүй. Шүүхээс бусад эрх зүйн туслалцааг тухайн мэргэжлийн зөвшөөрөлтэй этгээд гүйцэтгэнэ. /патентын итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч, мэргэшсэн нягтлан бодогч, бүртгэл бүрдүүлэлтийн мэргэжилтэн гэх мэт/.</p> <p>Өмгөөлөгчөөр ажиллах этгээд нь хууль зүйн дээд боловсролтой, Хууль зүйн яамнаас жил бүр зохион байгуулдаг шалгалтанд орж тэнцсэн, 2 жил Дээд шүүхэд дадлага /шүүхэд 8 сар, прокурорт 4 сар, өмгөөллийн байгууллагад 4 сар/ хийсний дараа сонгон шалгаруулалтанд орж тэнцсэн байх шаардлагатай.</p>	<p>Өмгөөлөгч нь эрх олгосон тухайн мужид л өмгөөллийн үйл ажиллагаа явуулах эрхтэй. Өөр мужид өмгөөллийн үйл ажиллагаа явуулахыг хүссэн өмгөөлөгч тухайн мужаас зохион байгуулсан сонгон шалгаруулалтад орж эрх авах, эсхүл зөвшөөрөл авах ёстой. Өмгөөлөгч нарыг бусад ажил, албан тушаал давхар эрхлэхийг хориглодог.</p> <p>Өмгөөлөгчөөр ажиллах этгээд нь хууль зүйн дээд боловсролтой, тухайн мужийн шүүхээс зохион байгуулсан шалгалтанд орж тэнцсэн байх ёстой.</p>
--------------------------------	--	---	--	--

* * *

2. АМЕРИКИЙН НЭГДСЭН УЛСЫН ТЕХАС МУЖЫН ӨМГӨӨЛӨЛИЙН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ЗАРИМ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ

1. Хуульчдын өөрөө удирдах ёс, чиг үүрэг, бүтэц, зохион байгуулалт

Мужын Барын холбооны хуульд заасны дагуу Захирлуудын зөвлөл бүх үйл ажиллагааг удирдан зохион байгуулна. Зөвлөл ээлжит хурлаараа аль нэг захирлыг Зөвлөлөөс чөлөөлж болох бөгөөд хэрэв ийнхүү захирлыг чөлөөлж байгаа бол захирлын сул орон тоо гарсныг зарласан тухай тогтоолыг Зөвлөлөөс гаргана. Зөвлөл гүйцэтгэх хороотой байна. Зөвлөлийн гүйцэтгэх хорооны бүрэлдэхүүнд одоогийн ерөнхийлөгч буюу ерөнхийлөгч, сонгогдсон ерөнхийлөгч, зөвлөлийн дарга, мужын Барын холбооны бүрэн эрхийн хугацаа дууссан ерөнхийлөгч, Техасын залуу хуульчдын холбоо болон ерөнхийлөгчөөр томилогдож болох бусад этгээд орно. Ерөнхийлөгч гүйцэтгэх хорооны дарга байх ба зөвлөлийн дарга гүйцэтгэх хорооны дэд дарга байж гүйцэтгэх хорооны даргын эзгүйд орлоно.

Гүйцэтгэх хорооны ерөнхий зорилго нь зөвлөлийн хурлуудын хооронд зөвлөлөөс цаг тутамд өгсөн үүрэг даалгавар болон хууль, энэ дүрэмд заасан үүргийг гүйцэтгэхэд оршино. Мужын Барын холбооны ерөнхий зөвлөл болон гүйцэтгэх захирал ex officio нөхцөл буюу гүйцэтгэх хорооны сонгуулийн бус байнгийн гишүүд байна. Мужын Барын холбооны албан тушаалтнуудад ерөнхийлөгч, сонгогдсон ерөнхийлөгч, зөвлөлийн дарга, бүрэн эрхийн хугацаа дууссан ерөнхийлөгч нар орно. Ерөнхийлөгч Мужын Барын холбооны бүх хуралд оролцох ба Мужын Барын холбооны бодлого, ерөнхий үүрэг хариуцлага, олон нийтийн харилцааг хариуцсан Мужын Барын холбооны албан ёсны төлөөлөгч байна. Сонгогдсон ерөнхийлөгч нь ерөнхийлөгчийн эзгүйд ерөнхийлөгчийг орлон Мужын Барын

холбооны бүх хуралд суух бөгөөд ерөнхийлөгчид тусалж байна. Хэрэв ерөнхийлөгч хүсвэл ерөнхийлөгчийн ажлын албыг удирдаж болно. Жил бүрийн эхний өдрийн дараа зөвлөлийн ээлжит хурал хуралдаж тухайн жилийн барын холбооны сонгогдсон ерөнхийлөгчид захирлуудын зөвлөл хоёр буюу түүнээс дээш хүнийг нэр дэвшүүлнэ. Нэр дэвшигч зөвлөлийн гишүүдийн олонхийн саналаар сонгогдоно.

Техас Мужын Барын холбооны бусад гишүүн захирлуудын зөвлөлийн баталсан загварын дагуу Техас Мужын Барын холбооны идэвхитэй гишүүдийн 5-аас тоошгүй хувь нь түүнийг нэр дэвшүүлэхээр гарын үсэг зурсан өргөх бичгийг тухайн жилийн барын холбооны сонгогдсон ерөнхийлөгчийг сонгох хугацаанаас буюу 3 дугаар сарын 1, эсхүл 3 сарын 1-нээс өмнө гүйцэтгэх захиралд уг өргөх бичгийг хүргүүлсэн бол сонгуульд өрсөлдөх эрхтэй. Сонгогдсон ерөнхийлөгчид нэр дэвшигчдийн нэрсийг Техасын Барын холбооны сэтгүүлд нийтлэх, эсхүл зөвлөлөөс тогтоосон арга хэрэгслээр нийтэд мэдээлнэ. Захирлуудын зөвлөлөөс нэр дэвшүүлсэн болон 11 дүгээр зүйлийн Б хэсэгт зааны дагуу өргөх бичгээр сонгогдсон ерөнхийлөгчид нэр дэвшигчдийн нэрсийг нутаг дэвсгэрийн дарааллаар дараахь байдлаар жагсаана.

Ротацид анхны жил нэр дэвшиж буй том хотуудаас оролцож байгаа нэр дэвшигчид; ротацид хоёр дохь жилдээ нэр дэвшиж буй байгаа том хотуудаас оролцож байгаа бусад хотын нэр дэвшигчид; ротоцид гурав дахт жилдээ нэр дэвшиж буй аль ч хотоос оролцож байгаа нэр дэвшигчид. Зөвлөлөөс болон өргөх бичгээр нэр дэвшиж буй хэн ч энэ жилийн ротацийн шалгуурт тэнцэхгүй бол тухайн жилийн сонгуульд оролцох эрх үүсэхгүй. Техас Мужын Барын холбооны санал өгөх эрхтэй бүх гишүүдэд саналын хуудас тараагдах бөгөөд сонгогдох ёстой захирлуудын сонгуулын саналын хуудас мөн адил гишүүдэд саналын хуудсын хамт тараагдана. Хэрэв сонгогдсон ерөнхийлөгчийн сонгуулын саналын хуудсыг захирлуудын сонгуулийн саналын хуудастай нэгтгэн тараасан бол захирлуудын сонгууль мөн адил явагдана.

Хэрэв сонгогдсон ерөнхийлөгчид нэр дэвшигчдийн хэн нэг нь олонхийн санал аваагүй бол хамгийн их санал авсан хоёр нэр дэвшигчдийн хооронд дахин сонгууль явуулна. Ээлжит сонгуулиар, эсхүл дахин сонгуулиар олонхийн санал авсан нэр дэвшигчийг сонгогдсон ерөнхийлөгчөөр сонгогдсон хэмээн зарлана. Ерөнхийлөгчийн ажлын албанаас дараагийн сонгогдсон ерөнхийлөгчийг бүртгэснээр өмнөх сонгогдсон ерөнхийлөгчийн ажиллах хугацаа дуусна. Албан тушаалтан нас барсан, эрх зүйн чадамжгүйд тооцогдсон, огцорсон, шалгуурт тэнцэхгүй болсноос шалтгаалан сул орон тоо бий болно. Хэрэв ерөнхийлөгчийн сул орон тоо гарсан бол сонгогдсон ерөнхийлөгч ерөнхийлөгчийн ажлыг залгамжлан авна.

Энэ тохиолдолд зөвлөл ээлжит бус сонгууль зарлаж, зөвлөлөөс гаргасан журмын дагуу сонгогдсон ерөнхийлөгчийг сонгоно. Хэрэв сонгогдсон ерөнхийлөгчийн сул орон тоо гарвал зөвлөл ээлжит бус сонгууль зарлана. Энэ тохиолдолд ээлжит сонгуулийн журмыг баримтлах боловч тухайн нөхцөл байдлаас хамааран сонгууль явуулах журамд шаардлагатай өөрчлөлтийг хийнэ. Сонгогдсон ерөнхийлөгчийн бүхэн эрх дуусгавар болох хугацаанаа зургаан сараас дотогш хугацаанд сонгогдвол түүний бүрэн эрх дуусгавар болохгүйгээр дараагийн сонгогдсон ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацаанд мөн адил ажиллана. Хэрэв ерөнхийлөгчийн болон сонгогдсон ерөнхийлөгчийн сул орон тоо гарсан тохиолдолд тухайн албат тушаалуудад ээлжит бус сонгууль явуулах ба энэ хугацаанд зөвлөлийн дарга ерөнхийлөгчийн үүрэг гүйцэтгэгч байна.

Гүйцэтгэх захирал болон ерөнхий зөвлөх нар зөвлөлөөс сонгогдох бөгөөд зөвлөлөөс тодорхойлсон үүргийг гүйцэтгэнэ. Төсвийн хорооны бүрэлдэхүүнд Мужын Барын холбооны ерөнхийлөгч, сонгогдсон ерөнхийлөгч, зөвлөлийн дарга болон ерөнхийлөгчөөс томилсон хоёр буюу түүнээс дээш захирлуудын зөвлөлийн гишүүд орно. Ерөнхийлөгч, эсхүл түүний томилсон этгээд энэ хорооны дарга байна.

Удирдах Зөвлөл нь шаардлагатай гэж үзсэн тохиолдолд аливаа цаг үед Мужийн Өмгөөлөгчдийн Холбоо болон удирдах зөвлөлийн хороо, салбар хороо, хэлтсийг байгуулах буюу татан буулгаж болно. Эдгээр нэгжүүдийн зохион байгуулалтын бүтэц, зорилго, дотоод дүрэм зэргийг Удирдах Зөвлөлөөс зөвшөөрч батална. Хорооны гишүүдийн томилгоог ерөнхийлөгч хийнэ. Салбар хорооны гишүүд нь салбар хорооны гишүүний татвар төлдөг буюу эсвэл салбар хорооны дотоод дүрмийн шаардлагыг өөр бусад байдлаар хангасан Мужийн Өмгөөлөгчдийн Холбооны гишүүдээс бүрдэнэ. Хэлтсийн гишүүнчлэлийг хэлтсийн холбогдох дотоод дүрмийн дагуу тогтооно.

2. Өмгөөлөлийн үйл ажиллагааны төрөл, хэлбэр, хариуцлагын даатгал

“Чөлөөнд гарсан хуульч”, “Батламжилсан хууль зүйн туслалцааны байгууллага” нь өмгөөлөлийн үйл ажиллагааг эрхлэнэ. “Чөлөөнд гарсан хуульч” гэдэг нь дараах нөхцлүүдийг хангасан аливаа этгээдийг хэлнэ: хуулийн ажил идэвхтэй эрхлэхээ больсон, Техасын болон АНУ-н нутаг дэвсгэр дээрх бусад муж улсын мөн Колумб дүүргийн дээд шүүхийн өмнө өмгөөлөл хийх зөвшөөрөл авсан буюу зөвшөөрөлтэй байсан этгээд. “Батламжилсан хууль зүйн туслалцааны байгууллага” гэдэг нь Техасын Дээд Шүүхээс батламжилсан ашгийн төлөө бус хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх байгууллагыг хэлнэ. Техасын Дээд Шүүхэд хүсэлт гаргаж тухайн байгууллага нь ашгийн бус гэдгийг нотолно.

Гишүүдийн сахилга бат, түр огцруулах асуудал.

Сахилгын Арга Хэмжээний Дүрэм, Мужийн Өмгөөлөгчдийн Холбооны Дүрмээр сахилгын шийтгэлийн асуудлыг зохицуулдаг.

3. Хуульчийн гэрчилгээ болон өмгөөлөх үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл олгохтой холбоотой асуудал

Хуульчийн гэрчилгээ олгохын тулд заавал сургалтад хамрагдана. Хуульчдын мэргэжил дээшлүүлэх богино хугацааны сургалтын хороотой. Хороо нь арван хоёр (12) гишүүнээс бүрдэнэ. Гишүүдийн ес (9) нь Мужийн байнгын оршин суугч бөгөөд Мужийн Өмгөөлөгчдийн холбооны идэвхтэй гишүүн байна. Мөн эдгээр гишүүдийн наад зах нь хоёр нь тухайн томилогдох жилийн 6-р сарын 1-ний өдөр гэхэд гучин зургаа (36)-аас доош настай байна. Есөн (9) өмгөөлөгч гишүүдийн хоёр (2)-оос илүүгүй нь шүүгч байна.

Хорооны үлдсэн гурван (3) гишүүн нь өмгөөлөгч биш бөгөөд энэхүү Мужийн байнгын оршин суугч байна. Ерөнхийлөгчөөр сонгогдсон нэр дэвшигч нь Зөвлөлийн зөвшөөрлийг авсны үндсэн дээр өөрийн Ерөнхийлөгч байх Өмгөөлөгчдийн холбооны жилийн эхэнд Хорооны гишүүдийг томилно. Дүрэм болон Зөвлөлөөс санал болгож, батлагдсан бусад зохицуулалтын дагуу Хороо нь энэхүү Зүйлээр тодорхойлсон Хуульчдын мэргэжил дээшлүүлэх богино хугацааны сургалтын хөтөлбөрийг удирдан хэрэгжүүлнэ.

Магадлан итгэмжлэх

Хороо хуульчдийн мэргэжил дээшлүүлэх сургалтыг магадлан итгэмжлэх шалгуурыг боловсруулах бөгөөд Хорооноос батлагдсаны дагуу тэдгээр үйл ажиллагаанд оролцон авах цагийн тоог тодорхойлно. Үйл ажиллагааг магадлан итгэмжлэхийн тулд сэдвийн агуулга нь хуулийн бөгөөд хуульчийн мэргэжилтэй холбоотой байх ёстой ба үүнд мэргэжлийн үүрэг хариуцлага, хуулийн ёс зүй, мөн хуулийн үйл ажиллагаа явуулах менежмент багтана. Хороо нь зохистой тохиолдолд аль хэдийнээ явуулан батлагдсан үйл ажиллагааг магадлан итгэмжлэхийг сунгаж болно.

Хороо нь хуулийн байнгын үйл ажиллагаа явуулах, тогтмол ажил эрхлэх, үйлчлүүлэгчид болон нийтэд сайн дурын үйлчилгээ үзүүлэх, төрийн байгууллагад сайн дураараа үйлчилгээ үзүүлэх болон Хороо, хэсэг, салбар буюу бусад өмгөөлөгчдийн холбоотой хамааралтай

байгууллагад гишүүний өдөр тутмын ажил үүргээ хэрэгжүүлэх явцад гүйцэтгэсэн үйл ажиллагааны багцыг сунгахгүй. Хороо нь тогтмол хянасны үндсэн дээр зөвшөөрөгдсөн ивээн тэтгэгчийн хуульчдын мэргэжил дээшлүүлэх сургалтын хөтөлбөрийн статусыг сунгаж болно. Ямар ч шалгалт авах шаардлагагүй.

Бие даан суралцах багц цагийг дуут, дүрст, эсвэл дижитал мэдээллийг бие даан үзэх, сонсох, бичгэн материал унших, танхимд зохион байгуулсан сургалтын хөтөлбөр буюу Хорооноос батлаж болох аливаа бусад үйл ажиллагаанд оролцоход олгож болно. Тухайн жилд таваас (5) ихгүй багц цагийг бие даан суралцах үйл ажиллагаанд олгож болно. Хорооноос баталсан хуульчдын мэргэжил дээшлүүлэх сургалтыг зохион байгуулах үеэр дуут, дүрст, эсвэл дижитал мэдээллийг үзэж, сонсоход зарцуулсан цагийг хуульчдын мэргэжил дээшлүүлэх ердийн сургалтад тооцох бөгөөд энэ нь бие даан суралцах байдлыг хязгаарлахгүй.

Хуульчдын мэргэжил дээшлүүлэх магадлан итгэмжлэгдсэн сургалтанд багшлах буюу оролцох байдлаар багц цаг авч болно. Давтан танилцуулга бэлтгэх багц цагийг оролцуулан бэлтгэлийн цаг болон танилцуулгын цагт багц цаг олгоно.

Дараах үйл ажиллагааны тухай Хороонд өргөдөл гаргамагц хууль эрх зүйн судалгаанд үндэслэсэн бүтээлд багц цаг авч болно. Үүнд: (1) өргөдөл гаргагчийн боловсруулсан материал зүйл заалт, бүлэг, эсвэл ном хэлбэрээр бүхэлдээ буюу хэсэгчлэн хэвлэгдсэн, эсвэл хэвлэгдэх; (2) өргөдөл гаргагчийн болон бусад өмгөөлөгчдын мэргэжил дээшлүүлэх сургалтанд ихээхэн хувь нэмэр оруулсан; болон (3) хуулийн байнгын үйл ажиллагаа явуулах, тогтмол ажил эрхлэх, үйлчлүүлэгчдэд үйлчилгээ үзүүлэхээс бусад үйл ажиллагаа. Хороо нь тохиромжтой тохиолдолд хуульчдын мэргэжил дээшлүүлэх магадлан итгэмжлэгдсэн сургалтын ивээн тэтгэгчээс үндэслэл бүхий хөлс төлбөр хурааж болно.

Америкийн Өмгөөлөгчдийн холбооноос зөвшөөрсөн аливаа хуулийн сургуульд бүтэн цагаар багшилдаг гишүүн нь хуулийн ёс зүй болон мэргэжлийн хариуцлагатай холбоотой хуульчдын мэргэжил дээшлүүлэх сургалтын наад захын шаардлагаас бусад энэхүү Зүйл заалтын шаардлагуудыг биелүүлж багц цаг авч болно. Аливаа ийм хуулийн сургуульд хагас цагаар багшилдаг гишүүн нь хуулийн ёс зүй болон мэргэжлийн хариуцлагатай холбоотой хуульчдын мэргэжил дээшлүүлэх сургалтын наад захын шаардлагаас бусад тухайн жилд арван хоёр (12) цагаас хэтрэхгүй хичээл заах бодит цагийг оролцооны багц цаг болгохоор хүсэлт гаргаж болно.

Хороо нь Техас муж улсын Өмгөөлөгчдын холбооны чөлөөнд гарсан аливаа гишүүнийг энэхүү Зүйл заалтаас чөлөөлнө. (Чөлөөнд гарсан гэдгийг Муж улсын Өмгөөлөгчдийн тухай хуулийн 81.052(е) хэсэгт зааснаар тодорхойлно). Байнгын хуралдаанд ажиллах одоогийн болон ирээдүйн Америкийн Нэгдсэн Улсын болон Техас муж улсын хууль тогтоох байгууллагуудын Сенатын ба Төлөөлөгчдийн Танхимын гишүүн өмгөөлөгчдийн сургалтын наад захын шаардлагыг хангах багц цагийг сунгана. Хуулийн ажил эрхлэх эрх авах бэлтгэл хангах зорилгоор тухайн хүний хийсэн үйл ажиллагаанд кредит олгож болохгүй.

Кредит нь нэг жилд 30 цагаас хэтэрч болохгүй бөгөөд Техаст ажил эрхлэх эрхтэй болсны дараа хуулийн сургуульд сурах замаар дараах 2 нөхцөлийг хангасан тохиолдолд авч болно. Үүнд: (1) гишүүн нь хуулийн сургуульд албан ёсоор бүртгэгдсэн, ба (2) гишүүн нь бүртгэлийн шаардлагын нөхцөлийг хангаж курсыг төгссөн. Зөвшөөрөгдсөн сургалтанд суусны кредитыг гишүүн нь хуулийн сургуулийн курсэд суусан бодит цагт авна.

Сургалтын доод түвшний шаардлага

Гишүүн бүр арван таван (15) цагийн хууль зүйн үргэлжилсэн сургалтыг энэхүү дүрэмд заасан шаардлагын хувьд жил бүр дүүргэх үүрэгтэй. Өөрөө бие даан суралцах үйл ажиллагаанд тав (5)-аас илүүгүй цагийн кредитыг жилд олгоно.

Арван таван (15) цагаас хамгийн багадаа гурван (3) цагийг хуулийн ёс зүй ба мэргэжлийн хариуцлагын хичээлд зориулсан байх ёстой. Хуулийн ёс зүй ба мэргэжлийн хариуцлагын гурван (3) цагийн нэг (1)-ийг бие даан суралцах замаар дүүргэнэ.

Эрх авсан хүмүүс ба эрх нь түдгэлзсэн, эрхийг нь хориглосон болон Мужийн Барын Журмын 10 дугаар зүйлийн дагуу халагдсан, Мужийн Барын Журмын 3 дугаар зүйлийн дагуу халагдсан, энэхүү дүрмийн 8 дугаар хэсгийн дагуу эрх нь түдгэлзсэн, Техасын Засгийн газрын хуулийн 81.052 хэсгийн дагуу идэвхтэй бус байдалтай болсон, эсвэл идэхтэй байдалд буцаж орохыг хүссэн бүх хүмүүс Мужийн Барын Журмын бусад шаардлагаас гадна 6 (А) ба 6(В) хэсгийн шаардлагыг хангах үүрэгтэй.

Гишүүний сургалтын шаардлага хангах жилийн өмнөх 12 сарын хугацааны дотор магадлан итгэмжлэгдсэн хуулийн үргэлжилсэн сургалт ба бие даан суралцсаныг сургалтын шаардлага хангах тухайн жилийн сургалтын шаардлагыг хангасан гэж ашиглаж болно. Тусгай эрх: Хуулийн сургуулийн 3 дахь жилийн хугацаанд эсвэл шаардлага хангах тухайн жилийн хугацаанд Техасын Хуулийн ёс зүй ба Мэргэжлийн ур чадварын Төвийн ивээн тэтгэсэн “Хуулийн ажлын үндсэн заавар” нэртэй сургалтын кредитыг тухайн жилийн шаардлага хангах сургалтын шаардлагад тооцож болно.

Сургалтын шаардлага хангах жилийн арван таван (15) цагаас илүү гаргасан магадлан итгэмжлэгдсэн хуулийн сургалт ба бие даан суралцсаныг дараагийн жилийн сургалтын шаардлагын хугацаанд хамааруулж тооцно. Энэхүү жил дамнуулан хамааруулах нөхцөл нь зөвхөн нэг (1) жилд хамаарна.

Кредит тооцох нь

Магадлан итгэмжлэгдсэн хуулийн үргэлжилсэн сургалтын үйл ажиллагаанд оролцсоны кредит нь нийт бодит зааварчилгаа авсан хугацаанд үндэслэх бөгөөд зохион байгуулагдсан лекци, хэлэлцүүлэг, дуу, хараа ба дижитал мэдээллийн хэрэгслийн үзүүлэн болон асуулт ба хариултын зохион байгуулалттай цаг хугацааг багтааж болно. Дээрх зааврыг ашиглах замаар ивээн тэтгэгчдийг ямар нэгэн үйл ажиллагаа өгсөн бол хэдэн цагийн кредит өгч болохыг тооцоолох ба тоог үйл ажиллагааны танилцуулга дээр бичихийг дэмжинэ. Бутархай цагт аравны тэмдэглэгээ хэрэглэнэ.

Дуу, дүрс ба дижитал мэдээллийн хэрэгслийг үзэх ба сонсох цаг нь бичлэгийн үргэлжлэх цаг дээр үндэслэнэ. Хүлээн зөвшөөрөгдсөн материал унших эсвэл ажлын байран дахь сургалтын хөтөлбөрт хамаарагдсаны кредит зарцуулсан бодит цагт үндэслэнэ.

Шаардлага хангах нь

Хуулийн үргэлжилсэн сургалтын шаардлага хангах жилийн төгсгөл болохоос хоёр сарын өмнө Хуулийн үргэлжилсэн сургалтын жилийн баталгаажуулах тайланг гишүүн бүрийн сонгосон хаягаар, хуулийн үргэлжилсэн сургалтанд хамаарах гишүүн бүрт Захирал явуулна. Хуулийн үргэлжилсэн сургалтын жилийн баталгаажуулах тайланг авсан даруйдаа гишүүн нь тайлан бүрэн дүүрэн, үнэн зөв гарсан эсэхийг хянаж үзнэ. Хэрэв тайлан нь гишүүний Хуулийн үргэлжилсэн сургалтын шаардлагын бүртгэлийг тухайн жилийн хувьд үнэн зөвөөр тусгасан ба тайлан нь Хуулийн үргэлжилсэн сургалтын кредитын наад захын шаардлагыг хангасан болохыг харуулж байвал гишүүнээс өөр ямар нэгэн ажиллагаа явуулахгүй.

Хэрэв тайлан нь гишүүний Хуулийн үргэлжилсэн сургалтын кредитыг бүрэн дүүрэн, үнэн зөв харуулаагүй бол гишүүн нь өөрийнхөө бүртгэлийг тайланд дурдсан зааврын дагуу засварлана. Торгууль ба эрх түдгэлзүүлэхээс зайлсхийх зорилгоор Хуулийн үргэлжилсэн сургалтын кредит бүх цаг, Хуулийн үргэлжилсэн сургалтын бүртгэлд хийсэн засвар ба нэмэлтийг сургалтын шаардлага хангах жилд ба шаардлагатай жил дуусахаас өмнө

Хуулийн үргэлжилсэн сургалтын Захиралд бөглөж өгнө. Төрсөн өдрийн сарын эхний өдөр ба уг өдрийн ойролцоогоор, тухайн төрсөн сарын өмнө дууссан Хуулийн үргэлжилсэн сургалтын шаардлагын жилийн бүртгэлд хийгдсэн өөрчлөлтийн тайланг Захирал гишүүнд танилцуулна. Түүнчлэн Захирал нь дээрх төрсөн сарын өмнө дууссан Хуулийн үргэлжилсэн сургалтын шаардлага хангах жилийн шаардлагыг хангаагүй гишүүн бүрт энэ тухай мэдэгдэнэ. Төрсөн сарын эхний өдөр гэхэд Хуулийн үргэлжилсэн сургалтын шаардлага хангаагүй гишүүн нь төрсөн сарын сүүлчийн өдөр хүртэл хуулийн үргэлжилсэн сургалтын үлдэгдэл кредит дүүргэх ба тайлагнах өршөөлийн хугацаа шууд авах бөгөөд төрсөн сарын сүүлчийн өдөр хүртэл (өршөөлийн хугацаа) хуулийн үргэлжилсэн сургалтын кредитээ дүүргэх ба тайлагнатал торгууль шийтгэл хүлээх ёсгүй.

Гишүүний төрсөн сарын дараагийн сарын арван хоёр (12) дахь өдөр ба ойролцоогоор, Хуулийн үргэлжилсэн сургалтын шаардлага хангаагүй гишүүн бүрт дөнгөж дууссан жилийн сургалтын шаардлагаа хангаагүй байдлынх нь талаар Захирал мэдэгдэнэ. Энэхүү мэдэгдэл нь бичмэл хэлбэрийн эмэдэгдэл байх бөгөөд гишүүн бүрт сонгосон хаяг ба нэг (1) хоёрдагч хаяг (хэрэв байгаа бол) руу илгээх бөгөөд дараа нь Мужийн Барын Гишүүнчлэлийн хэлтэс рүү өгнө.

Гишүүний төрсөн сарын дараах гурав дахь сарын эхний өдөр буюу ойролцоогоор шаардлага хангаагүй байдлаа арилгаж засаагүй гишүүн бүрт сүүлчийн мэдэгдлийг Захирал илгээнэ. Энэхүү мэдэгдэл нь бичмэл хэлбэрийн эмэдэгдэл байх бөгөөд гишүүн бүрт сонгосон хаяг ба нэг (1) хоёрдагч хаяг (хэрэв байгаа бол) руу илгээх бөгөөд дараа нь Мужийн Барын Гишүүнчлэлийн хэлтэс рүү өгнө.

Төрсөн сар (эсвэл Хуулийн үргэлжилсэн сургалтын шаардлагыг энэхүү дүрмийн дагуу хангах сунгалт авсан гишүүний хувьд илтгэх сар)-ын дараах дөрвөн сарын сүүлчийн ажлын өдрийн дотор гишүүн нь үүргээ биелүүлээгүй байдлаа засаагүй бол Дээд шүүхийн 2002 оны 12 дугаар сарын 23-ны өдрийн Тогтоолд зааснаар Техаст хуулийн ажил эрхлэхийг шууд түдгэлзүүлнэ.

Түдгэлзүүлэлтийг гүйцэтгэхдээ Захирал нь тогтоолын дагуу ажил эрхлэхийг нь түдгэлзүүлсэн гишүүн бүрт бичмэл мэдэгдлийг илгээх ажлыг зохион байгуулна. Энэхүү мэдэгдлийг Мужийн Барын Гишүүнчлэлийн хэлтэсийн бүртгэлд байгаа гишүүн бүрийн сонгосон хаягаар ба нэг (1) хоёрдагч хаяг (байгаа бол) руу явуулна.

Хянах ба Давж заалдах

Гишүүн нь энэхүү Дүрмийн шаардлагыг биелүүхээс чөлөөлөгдөх, шаардлагыг биелүүлэх хугацааг сунгах, дутагдлын мэдэгдлийг биелүүлэх хугацааг сунгах, жилийн үйл ажиллагааны тайлан өгөх хугацаа сунгах зэрэг бичмэл хүсэлтийг өгч болно. Энэхүү уучлал хүссэн ба хугацаа сунгах хүсэлтийг Хороо аль эсвэл даргалагчийн томилсон гишүүд хянаж үзэж, шийдвэрлэнэ. Хорооны шийдвэрийг гишүүнд нэн даруй мэдэгдэнэ.

“Сайн нөхцөл” (хүндэтгэн үзэх нөхцөл) гэдэгт гишүүн нь өвчний учир, биеийн чадваргүй, болон бусад онцгой хүндрэл бэрхшээл ба уучилж үзэж нөхцөл байдал нь гишүүний хүслээр бус, түүний хяналтаас гадуур байсны улмаас энэхүү Дүрэмд заасан үүргээ биелүүлж чадахгүй байсныг ойлгоно.

Хэрэв Хорооны шийдвэр нь гишүүний эсрэг гарвал Хорооны шийдвэрийг мэдсэнээс хойш гучин өдрийн дотор Мужийн Барын Гүйцэтгэх захиралд бичмэл хүсэлт гаргах замаар Мужийн Барын Захирлуудын Зөвлөлд хорооны шийдвэрийг хянаж үзэхийг хүсч болно. Зөвлөлийн дарга нь Зөвлөлийн хороог томилж Хорооны шийдвэрийг хянахыг үүрэг болгож болно. Шийдвэрийг Зөвлөлөөс гаргана. Хэрэв Зөвлөлийн шийдвэр гишүүний эсрэг байвал гишүүн нь Зөвлөлийн шийдвэрийг мэдсэнээс хойш гучин өдрийн дотор шүүхэд нэхэмжлэл гаргаж болох бөгөөд хэрэв гаргаж чадаагүй бол Зөвлөлийн шийдвэр эцсийнх

байна. Нэхэмжлэлийг Мужийн Барын эсрэг Техасын Трэйвис дэд муж дахь дүүргийн шүүхэд өгнө. Шүүх хуралдааныг шинээр эхлэж явуулах бөгөөд нотлох үүрэг нь давж заалдах гомдол гаргасан гишүүнийх бөгөөд үүргийг нотлох баримтын нийлбэрийг гаргаж өгөх замаар гүйцэтгэнэ. Гишүүн нь энэ хэсэгт тодорхойлсон “сайн нөхцөл” (хүндэтгэн үзэх нөхцөл) байсныг батлах үүрэгтэй. Хянан шийдвэрлэх шүүх нь гомдлыг сонсох ба асуудлыг тогтоохдоо тангарагтны шүүхгүйгээр явагдана. Оролцогч хоёр тал хоёулаа давж заалдах эрхтэй. Энэхүү Дүрмийн дагуу гишүүний эрхийг түдгэлзүүлснийг захиргааны хяналтын ажиллагаа ба нэхэмжлэлийг шүүхэд өгсөн үед хүчингүй болгоно.

Өмгөөлөлийн эрхийг сэргээх

Энэхүү Дүрмийн нөхцөлийн дагуу хуулийн ажил эрхлэх тусгай зөвшөөрөл нь түдгэлзсэн гишүүн бүр нь түдгэлзүүлснээс хойш шаардлагыг хангаснаа нотолсон үйл ажиллагааны тайлан Хуулийн үргэлжилсэн сургалтын Захиралд өгсөн, шаардлага хангаагүй ба түдгэлзүүлсэнтэй холбоотой бүх төлбөрийг төлсөн бол түдгэлзүүлснийг нь тэр даруй хүчингүй болгож хуучин эрхийн байдлыг нь сэргээнэ. Хуучин эрхийн байдалд буцаах нь түдгэлзүүлэлт эхэлсэн хугацаанаас тооцогдох бөгөөд гишүүний мэргэжлийн алдаатай холбоотой сахилгын хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд нөлөөлөх ёсгүй. Хуулийн үргэлжилсэн сургалтын Захирал нь энэхүү Дүрмийн дагуу эрхийг нь түдгэлзүүлсэн байсан гишүүн нь одоо Дүрмийн шаардлагаа хангасан талаар Захиргааны Туслахад мэдэгдэнэ.

Зарим шүүгчдийг чөлөөлөх

Дээд шүүхийн 1985 оны 8 дугаар сарын 21-ний өдрийн Шүүхийн сургалтын талаар тогтоол болон Дээд шүүхийн 1986 оны 7 сарын 2-ны өдрийн Тэтгэвэрт гарсан эсвэл чөлөөлөгдсөн дүүргийн шүүхийн шүүгч нарын сургалтын талаар тогтоолд хамаарах шүүгчид болон холбооны шүүхийн ажилтнууд дээрх шаардлагуудаас чөлөөлөгдөнө.

Нууцлал

Оролцооны кредит цагынхаа талаар санхүүжүүлэгч байгууллагад мэдэгдэлгүйгээр MCLE-ийн Захиралд хувиараа тайлагнаж буй гишүүн нь түүний нэрийг зөвхөн оролцооны кредитийн бүртгэлийн зорилгоор санхүүжүүлэгч байгууллагад мэдэгдэхийг шууд зөвшөөрсөнд тооцогдоно. Бусад тохиолдолд аливаа гишүүний энэхүү Зүйлийн шаардлагуудыг биелүүлсэн болон эс биелүүлсэнтэй холбоотой баримт, бүртгэл болон Хорооны ажиллагаанууд нь нууц байх бөгөөд тухайн гишүүний зөвшөөрөл эсвэл харъяалах шүүхээс шүүн таслах ажиллагааны явцад захирамжилснаас бусад тохиолдолд бусдад задруулахыг хориглоно.

4. Тусгай зөвшөөрлийг хүчингүй болгохтой холбоотой асуудал

Хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх зөвшөөрөл нь дараах зүйлсийг Техасын Дээд Шүүхэд мэдэгдсэнээр нэн даруй цуцлагдана:

- (1) Батламжилсан хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх байгууллагаас дараахийг мэдэгдсэн:
 - (а) Чөлөөнд гарсан хуульч тухайн байгууллагад харъяалагдахаа больсон. Энэ талаар тийнхүү харъяалахаа больсноос хойш 5 хоногийн дотор мэдэгдэнэ.
 - (б) Тухайн хуульчийн гэрчилгээг хураан авсан. Батламжилсан хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх байгууллага нь олгосон гэрчилгээгээ хэдийд ч хураан авах эрхтэй бөгөөд тийнхүү хураан авах талаар мэдэгдэл дээр хураан авах болсон үндэслэлийг тайлбарлах шаардлагагүй болно. Дээрх Техасын Дээд Шүүхэд гаргасан мэдэгдлийн хувийг батламжилсан хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх байгууллагаас тухайн Чөлөөнд гарсан хуульчид шуудангаар илгээнэ.
- (2) Техасын Дээд Шүүхээс өөрийн үзэмжээр хэдийд ч энэхүү зүйлд заасны дагуу

хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх зөвшөөрлийг хүчингүй болгож болно. Энэ талаар мэдэгдлийн хувийг Техасын Дээд Шүүхээс тухайн Чөлөөнд гарсан хуульч болон түүний харъяалагдаж байсан батламжилсан хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх байгууллагад илгээнэ.

(Б) Чөлөөнд гарсан хуульчийн гэрчилгээ аливаа шалтгаанаар хүчингүй болсон тохиолдолд хянагч хуульч тухайн Чөлөөнд гарсан хуульчийн оролцож байсан аливаа шүүн таслах болон бусад ажиллагаанд хүчингүй болсон талаар нэн даруй мэдэгдэл явуулна.

Техасын Дээд Шүүх болон Техасын Барын Холбооны зүгээс авч болох аливаа сахилгын арга хэмжээнээс гадна Чөлөөнд гарсан хуульчид дараах сахилгын арга хэмжээг авч болно:

(А) Чөлөөнд гарсан хуульчийн оролцож буй аливаа ажиллагааны даргалагч шүүгч буюу хянан хэлэлцэж буй албан тушаалтан тухайн ажиллагааны журам зөрчсөн үндэслэлээр иргэний журмаар хариуцлага хүлээлгэж болно:

(Б) Техасын Дээд Шүүх болон батламжилсан хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх байгууллагаас хэдийд ч тодорхой үндэслэлтэй буюу үндэслэлгүйгээр гэрчилгээг хураан авах.

5. Төлбөрийн чадваргүй иргэнд хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх үйлчилгээ

Чөлөөнд гарсан хуульчид төлбөрийн чадваргүй иргэдэд тусгай хөтөлбөрийн дагуу хууль зүйн туслалцаа үзүүлдэг. Техас мужид хуулийн ажил эрхлэх зөвшөөрөл авсан хувь хүмүүс нь бүх этгээдүүдэд, түүний дотор хууль зүйн үйлчилгээний хөлс төлөх чадваргүй иргэдэд чанартай хууль зүйн үйлчилгээ үзүүлэх үүрэгтэй байдаг. Дээрх хууль зүйн хэрэгцээг хангах нэгэн арга хэрэгсэл болгон Чөлөөнд гарсан хуульчид төлбөрийн чадваргүй иргэдэд хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх хөтөлбөрийн талаар батласан.

Нэр томъёоны тодорхойлолт

(А) “Хуулийн ажил идэвхтэй эрхлэх” гэдэг нь тухайн хуульч хувиараа өмгөөлөл хийх, байгууллагын хуулийн зөвлөх, төрийн ажил болон эрдэм шинжилгээний ажил эрхлэх ба бусад төрлөөр хуулийн ажил эрхэлж байсныг хэлнэ.

(Б) “Чөлөөнд гарсан хуульч” гэдэг нь дараах нөхцлүүдийг хангасан аливаа этгээдийг хэлнэ: хуулийн ажил идэвхтэй эрхлэхээ больсон, Техасын болон АНУ-н нутаг дэвсгэр дээрх бусад муж улсын мөн Колумб дүүргийн дээд шүүхийн өмнө өмгөөлөл хийх зөвшөөрөл авсан буюу зөвшөөрөлтэй байсан, мөн

(1) Чөлөөнд гарсан хуульчдийн хөтөлбөрт хамрагдахаар хүсэлт гаргахаас өмнөх 10 жилийн хугацаанд дор хаяж 5 жил хуулийн ажил идэвхтэй эрхэлсэн, болон

(2) Техасын Барын Холбоо болон бусад муж улсын мөн Колумб дүүргийн хуулийн ажлыг удирдах байгууллагын гишүүн байсан ба сүүлийн 15 жилийн дотор шүүх буюу Барын холбоодоос мэргэжлийн алдааны улмаас сахилгын шийтгэл хүлээлгээгүй байх,

(3) Хэрвээ Техасын Барын Холбооноос чөлөөнд гарсан биш бол Америкийн Барын Холбооноос итгэмжлэгдсэн хуулийн сургууль төгссөн ба Техасын Барын Холбооны шалгалтанд 3 буюу түүнээс дээш удаа унаагүй байх,

(4) Техасын Мэргэжлийн Хариуцлагын Дүрмийг сахин биелүүлэхийг хүлээн зөвшөөрч, сахилгын асуудлаар Техасын Дээд Шүүх болон Техасын Барын Холбооны харъяалалд хамаарагдах,

(5) Энд заасны дагуу хууль зүйн үйлчилгээ үзүүлсний хариуд аливаа төрлийн шан харамж, хөлс авахаар асуух буюу хүлээж авахгүй байх,

(6) Энэхүү зүйлийн 5-р хэсэгт заасны дагуу гэрчилгээ авсан байх,

(В) “Батламжилсан хууль зүйн туслалцааны байгууллага” гэдэг нь Техасын Дээд Шүүхээс батламжилсан ашгийн төлөө бус хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх байгууллагыг хэлнэ. Энэхүү зүйлд заасан Техасын Дээд Шүүхээс батламжлуулахаар хүсэлт гаргаж буй хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх байгууллага нь тухайн байгууллага нь ашгийн бус гэдгийг нотолсон мөн доорхи мэдээллийг агуулсан хүсэлтийг Техасын Дээд Шүүхийн бичиг хэрэгт гарган өгнө:

- (1) Байгууллагын бүтэц, тухайн байгууллага үйлчлүүлэгчдээс мөнгө хүлээн авдаг эсэх,
- (2) Байгууллагын санхүүгийн гол эх үүсвэрүүд,
- (3) Үйлчлүүлэгчдийн тухайн байгууллагын үзүүлэх хууль зүйн үйлчилгээг авах эрхтэй эсэхийг тогтоодог шалгуур,
- (4) Байгууллагын гүйцэтгэдэг хуулийн болон хууль зүйн бус аливаа үйлчилгээний төрлүүд,
- (5) Тухайн байгууллагад ажиллаж, тогтмол хууль зүйн үйлчилгээ үзүүлдэг Техасын Барын Холбооны гишүүн бүх этгээдүүдийн нэрс ба,
- (6) Чөлөөнд гарсан хуульчийн хариуцлагын даатгал, түүний хэмжээний талаар мэдээлэл,

(Г) “Хянагч хуульч” гэдэг нь энэхүү Зүйлд заасны дагуу үйл ажиллагаанд оролцож буй Чөлөөнд гарсан хуульчдийн үйл ажиллагааг хянан, зохион байгуулах чиг үүрэг бүхий Техасын Барын Холбооны идэвхтэй гишүүн юм. Хянагч хуульч нь дараах шаардлагыг хангасан байна:

- (1) Батламжилсан хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх байгууллагад ажилладаг буюу тухайн байгууллагын сайн дурын гишүүн байх,
- (2) Чөлөөнд гарсан хуульчийн оролцож буй хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа, захиргааны ажиллагаа болон бусад хууль зүйн үйлчилгээг хянаж байгаагийн хувьд хувь хүний мэргэжлийн хариуцлага хүлээх,
- (3) Чөлөөнд гарсан хуульчийн бэлтгэл ажиллагаанд хянагч хуульч өөрийн хэрэгтэй гэж үзсэн хэмжээгээр туслалцаа үзүүлэх.

Үйл ажиллагаанууд

(А) Чөлөөнд гарсан хуульч нь хянагч хуульчийн хяналтан дор батламжилсан хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх байгууллагатай хамтран дараах үйл ажиллагааг явуулж болно:

- (1) Чөлөөнд гарсан хуульч нь батламжилсан хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх байгууллагын үйлчлүүлэгчийг тухайн үйлчлүүлэгч болон хянагч хуульч бичгээр зөвшөөрөл өгсөн тохиолдолд бүх төрлийн шүүх, захиргааны шүүх болон арбитрайн өмнө төлөөлөх эрхтэй болно. Дээрх бичгийн хэлбэрээр өгөгдсөн зөвшөөрлийг шүүхийн шүүгч, захиргааны шүүхийн тэргүүлэгч болон арбитраид үзүүлэх ёстой ба тухайн хэргийг хавтаст хавсаргана.
- (2) Чөлөөнд гарсан хуульч нь өөрийн оролцож буй энэ мужийн аливаа шүүхийн, захиргааны болон арбитрайн ажиллагаанд гаргах хүсэлт, тайлбар болон бусад бичиг баримт боловсруулж болно. Дээрх хүсэлт, тайлбарт хянагч хуульч давхар гарын үсэг зурна.
- (3) Чөлөөнд гарсан хуульч нь зөвхөн хянагч хуульчтай урьдчилан зөвшилцсөний дараа түүний бичгийн хэлбэрээр өгсөн зөвшөөрлийн үндсэн дээр хууль зүйн зөвлөгөө өгөх буюу бусад хууль зүйн зохистой туслалцаа үзүүлж болно.
- (4) Чөлөөнд гарсан хуульч өөрийн оролцож буй хэрэгт шаардлагатай аливаа бэлтгэх ажиллагаанд оролцож болно.

(Б) Даргалагч шүүгч, гомдлыг хянаж буй албан тушаалтан, арбитрч өөрийн үзэмжээр аливаа ажиллагаанд Чөлөөнд гарсан хуульчийн оролцох оролцооны хэмжээг тодорхойлж өгч болно.

Хяналт ба хязгаарлалтууд

(А) Чөлөөнд гарсан хуульч бүх төрлийн үйл ажиллагааг хянагч хуульчийн шууд хяналтан дор явуулна.

(Б) Үйлчилгээ үзүүлэхээр зөвшөөрөгдсөн Чөлөөнд гарсан хуульчид өөрсдийгөө энэ мужид хуулийн ажил эрхлэх зөвшөөрөлтэй Техасын Барын Холбооны хүчин төгөлдөр гишүүд хэмээн танилцуулахыг хориглоно.

(В) Чөлөөнд гарсан хуульчид аливаа төлбөр авахыг хориглосон заалт нь батламжилсан хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх байгууллагаас Чөлөөнд гарсан хуульчид хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх явцад гаргасан зардлыг нөхөн олгоход хамаарахгүй бөгөөд мөн батламжилсан хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх байгууллагын дээрх төрлийн төлбөр авах явдлыг хязгаарлахгүй юм. Батламжилсан хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх байгууллага нь шүүхээс Чөлөөнд гарсан хуульчийн үйлчилгээнд олгодог бүх төрлийн төлбөрийг хүлээн авах эрхтэй.

Хуульчийн гэрчилгээ авах

Чөлөөнд гарсан хуульчийн үйл ажиллагаа явуулах зөвшөөрөл нь Техасын Дээд Шүүхэд дараах хүсэлт гарган зөвшөөрөл авснаар хүчин төгөлдөр болно:

(А) Батламжилсан хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх байгууллагаас тухайн Чөлөөнд гарсан хуульч хамтран ажиллах гэж буйг мөн тухайн байгууллагад ажилладаг буюу сайн дураар харъяалагдаж буй хуульч хянагч хуульчийн үүргийг хүлээн авч буйг тодорхойлсон гэрчилгээ,

(Б) Чөлөөнд гарсан хуульчийн өмнө нь харъяалагдаж байсан муж, орон нутгийн хамгийн дээд шүүх буюу байгууллагаас энэхүү Зүйлийн 2-р хэсгийн Б-д заасны дагуу тухайн Чөлөөнд гарсан хуульч гишүүнчлэлийн үүргээ бүрэн биелүүлсэн, сахилгын ямар нэг зөрчилгүй талаар гаргасан тодорхойлолт,

(В) Чөлөөнд гарсан хуульч дараах зүйлийг батлан тангаргална:

(1) Техасын Дээд Шүүхээс батласан Техасын Мэргэжлийн Хариуцлагын Дүрэмтэй бүрэн танилцсан бөгөөд бүрэн сахин биелүүлнэ,

(2) Дүрмийн 10-р зүйлд заасны дагуу сахилгын аливаа асуудалд Техасын Дээд Шүүх болон Техасын Барын Холбоонд харъяалагдана,

(3) Энд заасны дагуу хууль зүйн туслалцаа үзүүлэхдээ аливаа хөлс, төлбөр шаардах буюу хүлээн авахгүй.

Чөлөөнд гарсан хуульч хууль зүйн туслалцаа үзүүлэхдээ аливаа хөлс, төлбөр шаардах буюу хүлээн авахгүй.

3. ТӨЛБӨРИЙН ЧАДВАРГҮЙ ИРГЭНД ЭРХ ЗҮЙН ТУСЛАЛЦАА ҮЗҮҮЛЭХ ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ ТАЛААРХИ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ЗАРИМ АСУУДАЛ

1. Төлбөрийн чадваргүй иргэн

Шүүхийн тухай хууль, Өмгөөллийн тухай хууль,[□] МУ-ын Засгийн газрын 2006 оны 263 дугаар тогтоол, түүний хавсралт болох “Төлбөрийн чадваргүй иргэнд хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх үндэсний хөтөлбөр” зэрэг хууль зүйн баримт бичигт хэрэглэхдээ энэ нэр томъёог тайлбарласан, түүгээр илэрхийлж буй ойлголтыг яв цав тодорхойлсон зүйл байхгүй байна. Дээр дурьдсан Үндэсний хөтөлбөрт төлбөрийн чадваргүй гэдэгт “ядуу, орлого багатай” иргэнийг ойлгон, “төлбөрийн чадваргүйд тооцох шалгуурыг боловсронгуй болгох” зорилт дэвшүүлсэн. Үүнээс өмнө ХЗДХСайдын 2003 оны 69 дүгээр тушаалын хавсралтад “өөрийгөө болон гэр бүлээ тэжээх сарын орлого нь хүн амын амьжиргааны

доод түвшингийн хэмжээнд хүрэхгүйн улмаас байнгын хязгаарлагдмал хэрэглээтэй амьдардаг” иргэнийг төлбөрийн чадваргүй иргэн гэж тооцохоор заажээ. Цаашилбал, “тухайн иргэний төлбөрийн чадваргүй болохыг оршин сууж байгаа нутаг дэвсгэрийн баг, хорооны Засаг дарга тодорхойлно гэж” заасан.

ХЗДХЯ-ны Төрийн нарийн бичгийн даргын 2009 оны 152 дугаар тушаалаар шинэчлэн батлагдсан Эрх зүйн туслалцааны төвийн дүрмийн 2.2-т “үйлчлүүлэгчийн төлбөрийн чадваргүй байдлыг тодорхойлохдоо тухайн үеийн амьжиргааны баталгаажих доод түвшингийн үзүүлэлтийг үндсэн шалгуур болгох бөгөөд баг, хорооны Засаг даргын тодорхойлолтыг үндэслэл болгоно” гэж заажээ.

1998 онд батлагдсан “Хүн амын амьжиргааны доод түвшинг тодорхойлох тухай” МУ-ын хуулиар амьжиргааны доод түвшнийг жилд нэгээс доошгүй удаа Үндэсний статистикийн газар тодорхойлно. Амьжиргааны түвшин 2010 оны байдлаар бүсээс хамааран 90900-101600 төгрөг байна.¹¹

“Төлбөрийн чадваргүй” гэсэн нэр томъёог 1997 оны Дампуурлын тухай хуульд хэрэглэсэн боловч уг хуульд зөвхөн аж ахуйн нэгжийг төлбөрийн чадваргүйд тооцох тухай ойлголт бий. Иймд төлбөрийн чадваргүй гэдэг ойлголт зарим талаар дампуурлын хуультай давхцаж байгаа мэт боловч аж ахуйн нэгж бус чухамдаа иргэнд холбогдуулан хэрэглэсэн гэдгээр ялгагдаж байна. Одоо нэгэнт хэд хэдэн хууль болон бусад эрх зүйн баримт бичигт хэрэглэж хэвшсэн “төлбөрийн чадваргүй иргэн” гэх ойлголтыг цаашид хэрэглэхэд онц хүндрэл гарахгүй гэж үзэж байна. Цаашилбал, нэг талаас, Үндэсний статистикийн хорооноос тогтоосон тухайн жилийн хүн амын амьжиргааны доод түвшинд хүрэхгүй орлоготой иргэн гэсэн шалгуур байгаа нөхцөлд “төлбөрийн чадваргүй иргэн” гэсэн ойлголтыг давхардуулан хэрэглэх нь оновчгүй мэт. Гэвч, нөгөө талаас, амьжиргааны түвшингээс өөр нэмэлт шалгуур гарч ирэх нөхцөлд “төлбөрийн чадваргүй иргэн” гэдэг ойлголтыг зайлшгүй хэрэглэх шаардлагатай болно.

Ямар нэмэлт шалгуур байж болох вэ? Дээр дурьдсан ХЗДХЯ-Сайдын тушаалын хавсралтад “өмгөөлүүлэгч өөрөө төлбөрийн чадваргүй боловч түүний төрөл садан, бусад байгууллага, иргэн өмгөөлүүлэгчид тусалж, өмгөөллийн хөлсийг төлсөн бол зардлыг төсвөөс давхардуулан олгохгүй” гэжээ. Энэ заалт ЭЗТТ-д хандсан төлбөрийн чадваргүй иргэний хувьд үйлчлэх нь зүйд нийцнэ.

“Хүн амын амьжиргааны доод түвшинг тодорхойлох тухай” хуульд зааснаар “хүн амын амьжиргааны доод түвшин гэж хэрэглээний доод хэмжээг мөнгөн хэлбэрээр илэрхийлснийг” харин “хэрэглээний доод хэмжээ гэж хүний нэн тэргүүний зайлшгүй хэрэгцээг хангах хүнсний болон хүнсний бус хэрэглээний сагсаар тодорхойлсон бараа, үйлчилгээний шинжлэх ухааны үндэслэлтэй тогтоосон тоо, хэмжээг” хэлнэ. Эдгээр заалтыг баримтлан Үндэсний статистикийн хороо амьжиргааны доод түвшинг тогтоож байгаа. Баг, хорооны ЗД-ын хувьд тухайн иргэний орлогын түвшинг тодорхойлж, тухайн үеийн амьжиргааны түвшинтэй харьцуулж түүний төлбөрийн чадваргүй байдлыг тодорхойлно.

Иргэний төлбөрийн чадваргүй байдлыг тодорхойлох шалгуур үзүүлэлтийг боловсронгуй болгохын тулд иргэн орлогоо нуусан бол яах вэ гэдэг асуудлыг л шийдвэрлэх шаардлагатай. Үүнд нь баг, хорооны ЗД тусалж, танил талын нүүрээр хуурамч тодорхойлолт гаргаж өгөх явдал мэр сэр гардаг.¹² ЗД-ын ажлын хариуцлага, түүнд тавих хяналтын асуудал бол

¹¹ 9.4. Төлбөрийн чадваргүй иргэний өмгөөллийн зардлыг улсын төсвөөс санхүүжүүлнэ. Уг зардлыг санхүүжүүлэх, тайлан тооцоо гаргах журмыг хууль зүйн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн баталж, хэрэгжилтэд нь хяналт тавина.

¹² 21.1. Төлбөрийн чадваргүй иргэний өмгөөллийн зардлыг улсын төсвөөс санхүүжүүлнэ. Энэхүү

ЭЗТТ-өөс тусдаа өөрийн зохих сувгаар дамжин хэрэгжих ёстой зүйл. ЭЗТТ-ийн ажилтан ЗД-ын тодорхойлолтод итгэхээс өөр аргагүй. Гэхдээ амьдрал дээр зайлшгүй тулгарч байгаа хоёр гол тохиолдлыг ЭЗТТ-ийн ажилтнууд онцолж байв. Нэгд, өөр аймгийн иргэн, бичиг баримгүй, хэн болох нь мэдэгдэхгүй хүмүүс ЭЗТТ-д хандах явдал гардаг. Ийм хүмүүс ЗД-ын тодорхойлолт авахад маш хүндрэлтэй. Хоёрт, ЗД-ын тодорхойлолт авсан боловч өмссөн хувцас, эдэлж хэрэглэж байгаа зүйл, биеэ авч яваа байдал, ярианаас нь төлбөрийн чадваргүй гэж үзэхэд эргэлзээтэй хүмүүс байдаг. Мөн тухайн иргэн үйлчилгээ авснаас хойш төлбөрийн чадвартай болох нь илрэх явдал бас бий.

2. Эрх зүйн туслалцааны төв

ЭЗТТ-ийн дүрэмд зааснаар тухайн орон нутгийнхаа хүрээнд хууль зүйн туслалцаа, эрх зүйн албан бус сургалт, сурталчилгааны чанар, хүртээмж, үр нөлөөг дээшлүүлэх зорилго бүхий нэгж юм.

3. “Эрх зүйн туслалцаа”

Холбогдох эрх зүйн баримт бичигт хууль зүйн туслалцаа, эрх зүйн туслалцаа, түүнээс тусдаа эрх зүйн албан бус сургалт, сурталчилгаа гэх зэргээр нэр томъёог нэг мөр хэрэглэж хэвшээгүй байдал ажиглагдаж байна. Өнгөрсөн хугацаанд нэлээд хэвшиж тогтсон “Эрх зүйн туслалцааны төв” гэсэн нэршлийг суурь болгон авч логикийн хувьд “эрх зүйн туслалцаа” гэдэгт эрх зүйн сургалт, сурталчилгааг багтаан ойлгох нь зүйтэй. Эрх зүйн бусад туслалцаанд өмгөөлөл, хууль зүйн мэргэжлийн зөвлөгөө багтах нь зүйн хэрэг. Эрх зүйн мэдээлэл, лавлагаа бол эрх зүйн сурталчилгааны нэг хэсэг байх нь ойлгомжтой.

4. Өмгөөлөл

“Өмгөөлөл” бол иргэний эрхийг эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааны туршид хамгаалах, шүүх хуралдаанд өмгөөлөх тал болон оролцох, иргэн, захиргааны хэрэгт төлөөлөх ажиллагаа болно. Төлбөрийн чадваргүй иргэнд одоогоор зөвхөн эрүүгийн хэрэгт өмгөөлөл үзүүлэхээр зохицуулсан.¹³ Үүнийг тодорхой хүрээнд өргөжүүлэх санал дэвшүүлж байгаа болно.¹⁴

5. Хууль зүйн мэргэжлийн зөвлөгөө

Иргэнийг өмгөөлөхгүйгээр түүнд зөвхөн эрхээ хамгаалах хууль зүйн боломжийг зааж, чиглүүлж өгөх, зарим баримт бичгийн төсөл зохиож тусламж үзүүлэхийг хэлнэ. ЭЗТТ-ийн шинэчлэн баталсан дүрэмд “Төв нь аймаг, нийслэлийн ЗДТГ-ын Хууль зүйн хэлтэс, дүүргийн эрх зүйн асуудал хариуцсан нэгжид түшиглэн үйл ажиллагаа явуулна. Хууль зүйн хэлтэс ... нь харьяа Төвийнхөө үйл ажиллагааг удирдан зохицуулж, хяналт тави[на]”¹⁵ гэж заажээ. ЭЗТТ-ийн эрх зүйн статусыг өөрчилж, ЗДТГ, Хууль зүйн хэлтсээс биеэ даасан тусдаа нэгж болгож, одоогийн байршил, өрөө, тасалгаа, техник хэрэгслийг хэвээр үлдээж, ХЗДХЯ-ны Бодлогын хэрэгжилтийг зохицуулах газар эсвэл өөр аль нэг тохирох агентлагт нэгдсэн удирдлагыг хариуцуулах нь зүйтэй.

санхүүжилтийг Холбоонд олгох бөгөөд уг зардлыг санхүүжүүлэх, тайлан тооцоо гаргах журмыг хууль зүйн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн баталж, хэрэгжилтэд нь хяналт тавина.

¹³ http://www.nso.mn/v3/files/HAADT_2010-03-24.pdf

¹⁴ Энэ байдлыг ЭЗТТ-ийн ажилтнууд удаа дараа хэлж, баримтаар нотолж байв.

¹⁵ ЭЗТТ-ийн шинэ дүрмийн 2.1.1.

Үндэслэл, тайлбар

1. Энэ саналыг гаргах болсон гол үндэслэл бол ЭЗТТ-ийг иргэдэд эрх зүйн туслалцааг хүргэж үйлчлэх үндсэн зорилготой байгууллага гэж үзсэнтэй холбоотой. Ийм чухал ажлыг өөр ажлын зэрэгцээгээр хавсрага, нэмэлт байдлаар хэрэгжүүлэх боломжгүй юм. Хамгийн наад зах нь ЭЗТТ-ийн ажилтан ажлын байран дээрээ байнга сууж, иргэдийг хүлээн авч, туслалцаа үзүүлэхэд бэлэн байх ёстой. Хууль зүйн хэлтсийн харьяанд байгаа нөхцөлд ЭЗТТ өөрийн чиг үүргийг дагнан хэрэгжүүлэх боломжгүй. Захирах захирагдах ёсны дагуу Хууль зүйн хэлтсийн даргаас өгсөн нэмэлт үүрэг даалгаварыг биелүүлэхээс өөр аргагүй.
 - ЭЗТТ-ийн сургалт, сурталчилгааны ажилтан Хууль зүйн хэлтсийн мэргэжилтэн байдаг учраас маш олон давхар ажил хийдэг.¹⁶ Иймээс ЭЗТТ-ийн ажил дээр төвлөрч үр дүнтэй ажиллаж, үнэлүүлж, дүгнүүлэх боломжгүй байгаа нь харагдаж байна.¹⁷
 - Ийм олон ажил хийдэг учраас тайлан тооцоог нэр төдий гаргадаг. Зарим тохиолдолд нэг тайланг нэрийг нь өөрчлөөд хэд хэдэн газар руу явуулж ажил хийсэн дүр исгэдэг. ЭЗТТ-ийн тайлан Хууль зүйн хэлтсийн тайлантай холилдсон байдаг тул их ажил хийсэн мэт харагддаг.
 - ЗДТГ-т шууд захирагдаж байгаа нөхцөлд ЭЗТТ-ийн ажилтныг аймгийн ажилд дайчлах, төвийн тоног төхөөрөмжийг өөр зориулалтаар ашиглах байдал нэлээд гардаг байна.
2. ЭЗТТ-ийг бие даасан нэгж болгохгүйгээр Хуулийн хэлтсийн бүтцэд нь хэвээр үлдээж, өмгөөлөгч болон бусад ажилтны ажил үүргийн хуваарийг нь нарийн зааглаж, хатуу мөрдүүлэх хувилбар байж болно. Гэвч энэ нь бас л хүндрэлтэй байдал үүсгэх нь тодорхой байна. Тухайлбал, ЭЗТТ-ийн ажлын ачааллыг нарийн тодорхойлох боломжгүй болно. Өөрөөр хэлбэл, ажлын цагийн хэдэн хувийг Хууль зүйн хэлтсийн ажилд эсвэл төвийн ажилд зарцуулах ёстойг урьдчилан тогтоох нь иргэдэд үзүүлэх үйлчилгээг тодорхой хязгаарт оруулна гэсэн үг. Мөн ЭЗТТ-ийн ажилтны цаг ашиглалтад нарийн хяналт тавих тэгснээр иргэдэд үзүүлж буй үйлчилгээний чанар, хүртээмжийг үнэлэхэд маш төвөгтэй болж ирнэ. Гэхдээ Хууль зүйн хэлтэс ХЗДХЯ-ны өмнөөс ЭЗТТ-ийн ажилд хяналт тавьж, тайлан тооцоог цаг хугацаанд нь бүрэн гүйцэд гаргуулах талаар үүрэг хүлээж ажилладаг байж болно.
3. Өрөө байрны асуудлыг шийдвэрлэхэд асуудал гарч болзошгүй. Өмч нь орон нутгийн мэдэлд, засаг захиргаа нь шууд яамнаас хэрэгжих тохиолдолд яам ЭЗТТ-ийн байрны түрээс, дулаан, цахилгааныг төлдөг байвал болох юм.
4. ЭЗТТ-ийн байршил нь мөн анхаарал татсан асуудлын нэг юм. ЭЗТТ аймаг, дүүргийн шүүх, цагдаа, прокурор зэрэг хууль хяналтын байгууллагад ойр байршилтай байх нь төвийн ажилтны нааш, цааш явах цагийг хэмнэх, тэдэнд төвийн байр, тоног төхөөрөмж, бусад давуу талыг бүрэн ашиглах боломж олгох сайн талтай юм.¹⁸
5. ЭЗТТ нь албан өрөөнөөс гадна уулзалтын тусгай өрөөтэй байх эсвэл албан өрөөнд уулзалттай байх үед иргэд сууж амрах боломжтой хүлээлгийн өрөөтэй байх нь иргэд

¹⁶ Санал 11-г үзнэ үү.

¹⁷ ЭЗТТ-ийн шинэ дүрмийн 3.1. болон 3.3.

¹⁸ Хэнтийн ЭЗТТ-ийн сургалт, сурталчилгааны ажилтан 6 - 7 ажил давхар хариуцаж байв.

айж, ичихгүй илэн далангүй байх нөхцлийг бүрдүүлнэ.¹⁹

6. ЭЗТТ-ийн өмгөөлөгч зарим тохиолдолд төлбөрийн чадваргүй иргэний эрх ашгийг хамгаалахын тулд орон нутгийн захиргааны байгууллагын эсрэг зарга үүсгэх шаардлага ч гарч болно. Үүнээс үзэхэд ЭЗТТ ЗДТГ-аас бие даасан, хараат бус байх зайлшгүй шаардлагатай байна.

Санал

• Нэгдсэн удирдлага

Аймаг, дүүргүүдийн ЭЗТТ-үүдийг нэгдсэн удирдлага, боловсон хүчний бодлогоор хангах, санхүүжилтийг батлуулах үүрэг Хууль зүй, дотоод хэргийн яам буюу түүний харъяанд байх нь зөв юм.

Үндэслэл, тайлбар

1. Монгол улсын Засгийн газрын тухай хуулийн 20 дугаар зүйлийн 5.5-д Эрх зүйн туслалцааг Хууль зүй, дотоод хэргийн сайд хариуцахаар байгаа нь хууль зүйн хувьд харшлахгүй байна. Нөгөө талаар олон нийтэд зориулсан эрх зүйн сургалт, сурталчилгаа нь салбарын бодлогоор хэрэгжих тул төрийн захиргааны төв байгууллагаас шууд харьяалан удирдлагаар хангах нь орон нутагт нэг мөр, шуурхай хангуулах боломж бүрдэх юм.
2. Эрх зүйн туслалцаа нь өөрөө олон төрөл үйлчилгээг хамруулсан, хууль хяналтын байгууллагуудтай холбоотой үйл ажиллагаанд оролцдог гэдэг утгаараа шүүх, прокурор, өмгөөлөл, цагдаа, эрх зүйн сургалт, сурталчилгааны болон иргэний нийгмийн байгууллагын төлөөлөөс бүрдсэн орон тооны бус Үндэсний зөвлөл бодлогын асуудлаар зөвлөмж өгөхөөр ажиллах нь зөв юм. Одоо хэрэгжүүлж байгаа чиг үүргийг нь арай явцууруулах буюу зөвхөн зөвлөмж гаргах хэлбэрээр бүрэлдэхүүнийг өргөжүүлэн ажиллах нь зөв юм.
3. Ингэснээр бодлогын болон чиг үүргийн уялдаа холбоог сайжруулах боломж бүрдэх юм. Тухайлбал, ЭЗТТ-ийн өмгөөлөгчдийн багц цагийн биелэлт, мэргэжил арга зүйг дээшлүүлэх сургалт, төлбөрийн чадваргүй иргэдэд үзүүлэх эрх зүйн сургалт, сурталчилгааны талаарх холбогдох байгууллагын бодлогуудыг уялдуулах хэрэгцээ жишээ нь хууль зүйн клиникийн оюутнуудыг эрх зүйн туслалцаанд татан оролцуулах, төгсөх ангийн оюутнуудын үйлдвэрлэлийн дадлагыг ЭЗТТ-д хийлгэх зэрэг асуудлыг өөр хооронд нь уялдуулах хэрэгцээ гарах нь зайлшгүй юм.
4. Хэдийгээр ЭЗТТ-өөр дамжуулж төлбөрийн чадваргүй иргэдэд эрх зүйн туслалцааг үзүүлэх нь чанар, үр дүнг хянах боломж олгох ч дан ганц энэ тогтолцоогоор хэрэгцээг хангана гэж тооцож болохгүй юм. Иймд өмгөөллийн тухай хуульд заасан жилд 2-с доошгүй удаа төлбөрийн чадваргүй иргэнийг өмгөөлөх үүргийг pro bono буюу сайн дурын болгон хэвээр үлдээж өмгөөлөгчдийн нийгмийн өмнө хүлээсэн үүрэг гэдгийг ойлгуулах арга хэмжээг МӨХ-той хамтран хэрэгжүүлэх шаардлагатай юм. Өөрөөр хэлбэл төрөөс үзүүлэх мэргэжлийн үйл ажиллагааг түүнээс олгосон тусгай зөвшөөрлийн үндсэн дээр хэрэгжүүлж байгаа учраас жилд хоёрхон удаа сайн дурын үндсэн дээр төлбөрийн чадваргүй иргэнд хууль зүйн туслалцааг үзүүлэхийг төрөөс даалгах нь шударга зүйл гэж судалгааны баг үзэж байгаа төдийгүй хүний эрхийг

¹⁹ Дарханы ЭЗТТ-ийн сургалт, сурталчилгааны ажилтан Хууль зүйн хэлтсийн албан өрөөнд ихэвчлэн суудаг учраас ЭЗТТ эзгүйрсэн байв.

дээдэлдэг ихэнх улсад pro bono үйл ажиллагааг хөхиүлэн дэмждэг.²⁰

Санал

Санхүүжилт

ЭЗТТ-ийн үйл ажиллагааг улсын төсвөөс санхүүжүүлэх нь оновчтой.

Үндэслэл, тайлбар

1. ЭЗТТ-ийн өмгөөлөгчдийг төрийн албан хаагчийн статустай болгох нь зүйтэй байгаа учраас үүнтэй уялдан төрийн үйлчилгээг улсын төсвөөс санхүүжүүлэх тухай үзэл баримтлал гарч байгаа юм. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 19-ийн 1-д Төрөөс хүний эрх, эрх чөлөөг хангахуйц эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн болон бусад баталгааг бүрдүүлэх, хүний эрх, эрх чөлөөг зөрчихтэй тэмцэх, хөндөгдсөн эрхийг сэргээн эдлүүлэх үүргийг иргэнийхээ өмнө хариуцна гэсэн нь төлбөрийн чадваргүй иргэнд улсын төсвөөс санхүүжилттэй эрх зүйн туслалцаа үзүүлэх явдлаар зарим биелэлт нь илэрч болох юм. Мөн Өмгөөллийн тухай хуулийн 21.1-д зааснаар төлбөрийн чадваргүй иргэний өмгөөллийн зардлыг улсын төсвөөс санхүүжүүлнэ гэж заасан байна.
2. Улсын төсвөөс санхүүжүүлэх нь эрх зүйн туслалцааг чанаргүй, хүндээ хүрч сэтгэл гаргахгүй ажилладаг гэх шүүмжлэлийг багасгахад томоохон хүчин зүйл болно. Хэргийг өмгөөлсний хөлсийг тодорхой тогтоосон тарифаар олгох хуучин тогтолцоо нь чадвартай, ашгийн төлөө явдаг өмгөөлөгч нарын хувьд энэ төрлийн үйл ажиллагаанд багахан цаг зарж, илүү хөлс бүхий хэрэгт ихээхэн анхаардаг ялгамжтай байдлыг улсын төсөвт цалинтай, төлбөрийн чадваргүй иргэний төлөө үйлчилгээ үзүүлэх чин эрмэлзлэлтэй улсын өмгөөлөгчөөр гүйцэтгүүлэх замаар даван туулах боломжтой юм. Энэ нь ч одоогийн практик дээрх судалгаагаар батлагдаж байгаа бөгөөд гагцхүү ганцхан өмгөөлөгч ажиллаж байгаа нь ажлын ачаалал их байх, улмаар үйлчилгээ цаг алдах, чанарт эцсийн дүндээ сөргөөр нөлөөлөхүйц болж байна.

2009 онд 30 төвийн өмгөөлөгчийн цалингийн зардалд улсын төсвөөс 78,360.000 төгрөг зарцуулсан байгаа бөгөөд хэрэв тэдний орон тоог нэгээр нэмэгдүүлбэл цалингийн зардал наад зах нь 156,720.000 төгрөг болохоор байна. Энэ нь хүн ам багатай манай шиг улсын хувьд бусад улсын зарж байгаа мөнгөн дүнтэй харьцуулахад бага байх нь ойлгомжтой ч эцсийн дүндээ ийм зүйлд улсаас мөнгө гаргах нь төлбөрийн чадваргүйгээсээ болж хууль зүйн туслалцаа авалгүй хилсээр шийтгүүлэх, Үндсэн хуулиар баталгаажсан эрх, эрх чөлөөгөө эдэлж чадахгүй байх зэрэг мөнгөөр үнэлж баршгүй их хохиролоос урьдчилан сэргийлэх ач холбогдолтой гэдгээр тайлбарлагдах юм.

3. Хэдийгээр улсын төсвөөс санхүүжүүлэх ч эх үүсвэрийг нэмэгдүүлэхэд дараахь боломжийг бий болгож ашиглахад анхаарах нь зөв юм:
 - Өмгөөллийн тухай хуулийн 12.3.8-д зааснаар өмгөөлөгч жилд 2 удаа төлбөрийн чадваргүй иргэнийг өмгөөлөхөөр заасан бөгөөд заавал өөрөө биечлэн өмгөөлөх албагүйгээр зохих мөнгийг дүйцүүлэх маягаар төлж энэ үүргээс чөлөөлөгддөг байх боломжийг нээж, тэрхүү орлогыг ЭЗТТ-ийн үйл ажиллагааг санхүүжүүлэхэд ашиглах
 - Өмгөөлөгчийн сахилгын хорооноос өмгөөлөгчийн ёс зүй, холбогдох журмыг

²⁰ Adrian Evans, "Pro Bono As It Stands Gives Lawyers A Buzz" The Age, 08 August 2008, "Pursuing the public interest" ном 2001 он, бүлэг-6

зөрчсөн тохиолдолд оногдуулж буй сахилгын шийтгэлийн төрөлд мөнгөн торгуулийг шинээр оруулж түүнээс бий болсон хөрөнгийн тодорхой хувийг ЭЗТТ-ийн үйл ажиллагааг санхүүжүүлэх эх үүсвэрт ашиглах

- Захиргааны болон эрүүгийн журмаар оногдуулсан торгуулийн шийтгэлийн үнийн дүнгээс тодорхой хувиар тооцож ЭЗТТ-ийн санхүүжилтэд оруулдаг байх.

Санал

ЭЗТТ-ийн орон тоо

ЭЗТТ одоо өмгөөлөгч, сургалт, сурталчилгааны ажилтан гэсэн хоёр орон тоотой ажиллаж байна гэж ойлгож байгаа (энэ нь бодит байдал дээр угтаа ташаа ойлголт гэдгийг цаашид тайлбарлах болно). ЭЗТТ-дажиллаж байгаа өмгөөлөгч, сургалт сурталчилгааны ажилтнаас анкет авахад нэмэлт орон тоо бий болгох санал нэлээдгүй гаргасан байна.²¹ Тэд орон тоо нэмэх санал гаргах болсон гол шалтгааныг өмгөөлөгчийн ачаалал хэт ихсэж, үйлчилгээний чанар, хүртээмжид сөргөөр нөлөөлж болзошгүй байгаатай холбон тайлбарлаж байна. Судлаачдын баг эл байдлыг газар дээр нь очиж нүдээр үзсэн бөгөөд үнэхээр ачаалал их байдаг. Гэхдээ асуудлыг шийдвэрлэх арга зам нь одоо байгаа орон тоон дээр нэмэх бус харин сургалт, сурталчилгааны ажилтны орон тоог хасаж, өмгөөлөгчийн орон тоог нэгээр нэмэгдүүлж, ЭЗТТ бүрийг хоёр өмгөөлөгчтэй болгох нь зүйтэй гэж үзэв. Ингэснээр сургалт, сурталчилгааны ажлыг зогсооно гэсэн үг бус харин уг чиг үүргийг хоёр өмгөөлөгч аль аль нь өмгөөллийн ажлынхаа зэрэгцээгээр хавсран хэрэгжүүлэх боломжтой юм.

Үндэслэл, тайлбар

1. Орон тоо нэмэх санал шийдвэр гаргах түвшинд дэмжлэг авах эсэхийг нухацтай харгалзан үзэх шаардлагатай.
 - Аймгийн ЗДТГ-ын Хууль зүйн хэлтэс даргатайгаа нийлээд дөнгөж 3 орон тоотой байхад ЭЗТТ-д нэмж орон тоо бий болгоно гэхэд маш их эргэлзээтэй.
 - Одоо сургалт, сурталчилгааны ажилтан гэж ойлгож байгаа ЭЗТТ-ийн ажилтны орон тоо жинхэнэ утгаар Хууль зүйн хэлтсээс тусдаа болж чадаагүй. Учир нь сургалт, сурталчилгааны ажлыг уг хэлтсийн мэргэжилтний үндсэн ажил үүрэгт оруулж, хариуцуулсан. Тэгэхээр юуны өмнө ЭЗТТ-ийн сургалт сурталчилгааны ажилтны орон тоог Хууль зүйн хэлтсээс салгаж баталгаажуулах асуудал чухал байна (гэхдээ энэ орон тоон дээр нэг өмгөөлөгч нэмж ажиллуулах саналыг судалгааны багийн зүгээс дэвшүүлж байгаа болно). Энэ асуудал хэрхэн шийдэгдэх нь тодорхойгүй байхад шинээр орон тоо бий болгох санал дэмжигдэнэ гэхэд бүр ч эргэлзээтэй.
2. Сургалт, сурталчилгааны ажил маш хангалтгүй байгаа төдийгүй угаас бодит амьдрал дээр төгс утгаар хэрэгжих үндэс бага болох нь харагдаж байна. Иймд уг ажлыг дагнан гүйцэтгэх тусдаа орон тоо байх шаардлагагүй юм.
 - Орон нутгийн радио, телевиз зардал, өртөг өндөртэй учир тогтмол сургалтын нэвтрүүлэг, сурталчилгаа хийж чадахгүй байна.²²
 - Сургалтын зар тараахад иргэдэд хүрэх нь хязгаарлагдмал, хүрлээ ч иргэд сургалтад маш хойрго оролцдог. Оролцлоо ч гэсэн ихэнхдээ настайчууд л ирдэг. Гэмт хэрэг, зөрчилд орж болзошгүй насны хүүхэд, залуус үүнд ач холбогдол өгдөггүй байна.

²¹ Анкетаар өгсөн саналын тоймыг хавсралтаас үзнэ үү.

²² Өмнөговь аймагт Оюутолгой зэрэг томоохон орд, байгалийн нөөц баялгийн нөлөөгөөр байдал өөр, тухайлбал, ЗДТГ-аас хөрөнгө гаргах боломж бусад аймагтай харьцуулахад илүү байв. Ийм бололцоотой аймаг цөөхөн гэдэг нь илэрхий юм.

- Сургалт, сурталчилгаа зорилтод бүлэг болох төлбөрийн чадваргүй иргэдэд чиглэж чадахгүй байгаа. Сургалт, сурталчилгааны ихэнх хувийг Хууль зүйн хэлтсийн ерөнхий чиг үүргийн хүрээнд ЗДТГ-ын ажилтнууд, нийт ард иргэдэд зориулж явуулдаг.
 - Төлбөрийн чадваргүй иргэдэд зориулсан сургалт, сурталчилгаа эзэндээ хүрдэггүй. Учир нь радио, телевизортой айл өрх ховор. Радио, телевизор байлаа гэхэд сургалт, сурталчилгааны агуулга нь амьжиргааны түвшин доогуур иргэдийн наад захын хэрэгцээнээс хол хөндий байдаг болох нь харагдаж байв.
2. Өмгөөллийн ажил зорилтод бүлэгт шууд үзүүлэх эерэг нөлөөний хувьд сургалт, сурталчилгаатай харьцуулахад хавьгүй илүү болох нь илт байна. Иймд өмгөөлөгч сургалт, сурталчилгааг үндсэн ажлынхаа хажуугаар хавсран гүйцэтгэх нь оновчтой байна.

Санал

Өмгөөлөгчийн статус

ЭЗТТ-ийн өмгөөлөгчийг “улсын” гэх тодотголтой, төрийн албан хаагчийн статустай болгох нь төлбөрийн чадваргүй иргэдэд зориулсан эрх зүйн туслалцааны үндэсний тогтолцооны гол тулгуур багана болно.

Үндэслэл, тайлбар.

1. Тухайн хуульч ЭЗТТ-ийн өмгөөлөгчөөр ажиллах сонирхол яагаад төрдөг вэ гэсэн асуултад хариулт олох нь чухал. Ажиглалт хийхэд ЭЗТТ-ийн өмгөөлөгч төвийн ажлыг зөвхөн орлогын нэмэлт эх үүсвэр гэдэг үүднээс илүү орлого авчирдаг төлбөртэй өмгөөллийн хажуугаар тодорхой хэмжээнд явуулдаг, өөрөөр хэлбэл, ЭЗТТ-ийг үндсэн ажлаа болгох сонирхол хязгаарлагдмал болов уу гэсэн таамаглал төрж байв. Гэвч бас ЭЗТТ-ийн өмгөөлөгч буюу улсын өмгөөлөгч байх нь хэдийгээр бага цалинтай боловч өөр олон давуу талтай²³ гэж үздэг өмгөөлөгчид байдаг болох нь цаашдын судалгаанаас харагдсан.
2. Тухайн хуульч ЭЗТТ-ийн өмгөөлөгчөөр дагнан ажиллах сонирхол давамгайлж, сэтгэл хоёрдохгүй, өөрөөр хэлбэл, төлбөртэй өмгөөллөө хажуугаар нь давхар хийх гэсэн сонирхолд татагдахгүй байх нөхцлийг хангах нь төлбөрийн чадваргүй иргэдэд үйлчилгээг чанартай, хүртээмжтэй болгох үндэс юм.
3. Тэгэхээр ЭЗТТ-ийн өмгөөлөгчийг “улсын” эсвэл “төрийн” гэсэн статустай болговол үүгээр карьер хийх, өөрөөр хэлбэл, нэгэн насныхаа ажил үйлс болгон сэтгэл зүгтгэлтэй хандаж ажиллах нөхцөл бүрдэнэ.
4. Товчоор хэлбэл, ЭЗТТ-ийн өмгөөлөгч нь бусад төрийн алба хаагчдын нэгэн адил тодорхой ангилалд хамаарч цалин, шагнал, урамшуулал авдаг, төрийн бодлогоор үзүүлж буй хөнгөлөлт, бусад давуу талыг эдэлдэг байх ёстой. Тухайлбал, нийгмийн болон эрүүл мэндийн даатгалд хамрагдаж, тэтгэвэр тогтоолгох боломжтой байхыг ЭЗТТ-ийн олон өмгөөлөгч хүсч байна.
5. Дүгнэвэл, одоогийнх шиг хувиараа ажиллаж байгаа, улсад ажиллаж байгаа хоёрын алин болох нь тодорхойгүй завсрын байдалтай байх нь тухайн өмгөөлөгчид хохиролтой төдийгүй цаашид ЭЗТТ-ийн өмгөөлөгчөөр тогтвор суурьшилтай ажиллах

²³ Дэлгэрэнгүй анкетад ийм асуулт оруулахад ажлын өрөө, техник хэрэгсэл, нэр хүнд гэх зэрэг олон давуу талыг нэрлэсэн байв.

сонирхолд сөргөөр нөлөөлж болзошгүй байна.

Санал

ЭЗТТ-ийн өмгөөлөгчид дэмжлэг үзүүлэх

ЭЗТТ-ийн өмгөөлөгч төрийн нэрийн өмнөөс онцгой чиг үүрэг хэрэгжүүлж байгаа этгээд болохын хувьд бусад өмгөөлөгчдөөс давуу боломжоор хангагдах шаардлага үүснэ. Үүнд хуульчийн үргэлжилсэн сургалтад хөнгөлөлттэй нөхцлөөр хамрагдах, ажлынхаа үр дүнгээр багц цагаа тооцуулах, төрийн мэдээллээр үнэ төлбөргүй, шуурхай хангагдах зэрэг багтана.

Үндэслэл, тайлбар.

1. Нэг талаас, ЭЗТТ-ийн өмгөөлөгчөөр ажиллах идэвх сонирхлыг тэтгэх, нөгөө талаас, ЭЗТТ-ийн өмгөөлөгч хүлээсэн үүргээ нэр төртэй биелүүлэх нөхцлийг бүрдүүлэх зорилгоор төрөөс түүнд тодорхой дэмжлэг үзүүлэх нь зүйд нийцнэ.
2. Хуульч сонгон шалгаруулах тухай хууль, Хуульчийн үргэлжилсэн сургалтын журам зэрэг эрх зүйн актын дагуу хуульч бүр, түүний дотор, өмгөөлөгч бүр 3 жилд 30 багц цаг буюу 120 цагийн сургалтад танхимын болон танхимын бус хэлбэрээр хамрагдсан бол хуульчийн гэрчилгээ нь хүчинтэй хэвээр хадгалагдана. Одоогийн нөхцөлд энэ шаардлагыг хөдөө орон нутгийн өмгөөлөгчид хангаж ажиллахад бэрхшээлтэй байгаа бөгөөд ЭЗТТ-ийн өмгөөлөгчийн хувьд ажлын ачааллаас болж бүр ч их хүндрэлтэй байгаа юм. Нийт орон нутгийн чөлөөт өмгөөлөгч нарын хувьд өөрсдөө цаг гаргаад Улаанбаатарт ирж сургалтад хамрагдах боломжтой. Харин ЭЗТТ-ийн өмгөөлөгчийн хувьд боломжгүй. Иймд ЭЗТТ-ийн өмгөөлөгчийг онцгой анхаарч зайны болон бие даах хэлбэрийн сургалтад хамрагдах бүх нөхцөл боломжоор хангах нь зүйтэй. Тухайлбал, сургалтын гарын авлага, бусад материалаар үнэ төлбөргүй хангах, онлайн сургалтад тэргүүн ээлжинд хамруулах, сургагч багштай зайны аргаар эргэх холбоо үүсгэж суралцах боломж бүрдүүлэх зэрэг байж болно.
3. Хуульчийн үргэлжилсэн сургалтын журмын 5 дугаар зүйлд сургалтын багц цаг тооцоход сургалтаас гадна бусад үйл ажиллагаа, тухайлбал, сургалтын хөтөлбөр боловсруулах, гарын авлага бэлтгэх, магистр, докторын ажил удирдаж, хамгаалуулах зэргийг үндэслэж болохоор заасан. ЭЗТТ-ийн өмгөөлөгчийн үйл ажиллагаа бол ердийн өмгөөлөл биш төрийн нэрийн өмнөөс хуулийг дээдлэн сахиулах, хүний эрхийг хамгаалах, төрийн энэрэнгүй бодлогыг хэрэгжүүлэхэд хувь нэмрээ оруулах үйл ажиллагаа учраас ажлын үр дүнг жилийн эцсийн тайлангаар шалгаж, тодорхой шаардлагын түвшинд хүрсэн бол бүтэн жилийнх нь хөдөлмөрт 3 багц цаг тооцдог байж болох юм.

Тухайн жилийн үлдэх 7 багц цагийг дээр өгүүлсэн зайны болон бие даах аргаар хангах юм. Хуульчийн үргэлжилсэн сургалтын журамд заасан багц цаг тооцох танхимын бус хэлбэрүүдийн нийтлэг шинжийг авч үзвэл хууль зүйн салбар дахь сургалт, эрдэм шинжилгээний ажил зонхилж байна. ЭЗТТ-ийн өмгөөлөгчийн үйл ажиллагаа мөн адил шинжийг агуулна гэж шууд хэлэхэд төвөгтэй боловч тэрээр өөрийн мэдлэг, үр чадварыг ашиглан хүний эрх зөрчигдөж, шүүхийн хамгаалалтын гадна үлдэж байгаа ихэнхдээ нуугдмал, дарагдмал олон янзын амьдралын тохиолдлыг илрүүлэн гаргаж, практик байнга судлах шаардлага гардаг. Энэ байдлыг харгалзан үзэж ЭЗТТ-ийн өмгөөлөгчид дурьдсан багц цагийг тооцож болох юм.

4. Практикийн хуульч хууль зүйн нээлттэй мэдээллийг өөрийн хүчин чармайлтаар төлбөртэй бол үнийг төлж олж авах үүрэгтэй. Харин ЭЗТТ-ийн өмгөөлөгч ажлын онцлогоос шалтгаалж мэдээллээс хоцрох, мэдээлэл олж авахын тулд үндсэн

ажлаа орхигдуулах зэрэг байдал үүсч болох учраас түүнийг мэдээллээр зориуд үнэ төлбөргүй хангаж байх нь төрийн чиг үүргийг хэрэгжүүлэхэд дэм үзүүлнэ. Нөгөө талаас, мэдээллээр үнэ төлбөргүй хангагдах нь ЭЗТТ-ийн өмгөөлөгчийн давуу тал болох юм. Мэдээлэл гэдэгт “Төрийн мэдээлэл” сэтгүүл, “Хууль зүйн мэдээ” сонин, “Хууль дээдлэх ёс” сэтгүүл, бусад шуурхай мэдээ, мэдээлэл багтаж болох юм.

Санал

Өмгөөлөгчийн цалин, урамшуулал

ЭЗТТ-ийн өмгөөлөгчийн цалин тогтмол байх нь өмгөөлөгчийн амьдралын баталгаа, ажлын тогтвор суурьшилд чухал ач холбогдолтой юм. Хүн амын тоо, гэмт хэргийн гаралт зэргээс хамааран өмгөөлөгч нарын ачаалал харилцан адилгүй байна. Энэ байдлыг харгалзан үзэж ажлын гүйцэтгэлээс хамааруулан нэмэлт урамшуулал олгох нь зүйтэй. Өмгөөлөгчийн цалингийн хэмжээг Төрийн үйлчилгээний албан хаагчийн цалингийн сүлжээг харгалзан тогтоох нь оновчтой байж болохоор байна.

Үндэслэл, тайлбар.

1. Нийслэл болон хөдөө орон нутагт нийт 30 төв тус бүр нэг өмгөөлөгчийн орон тоотой үйл ажиллагаа явуулж байна. Сарын цалин болох 240000 төгрөг нь хаанаа ч хүрэлцэхгүй байгаа нь судалгаагаар тогтоогдож байна. Уг цалингаас өмгөөлөгчийн татвар, хариуцлагын даатгал, кредит цагийн сургалтын төлбөр, нийгмийн даатгал суутгагдаж байгаа зэрэг нь гар дээр бэлэн ирэх мөнгө үлэмж бага болохыг харуулж байна.

Хөдөө орон нутагт шүүх, цагдаа, прокурор, цагдан хорих төв нь хол зайтай байдгаас унааны зардалд багагүй мөнгө зарцуулдаг байна. Жишээ нь: Орхон аймгийн шүүх цагдаагийн байгууллага нь төвөөсөө 4-5 км зайтай цагдан хорих төв нь 20 орчим км зайтай бол Дархан-Уул аймгийн ЭЗТТ нь шинэ Дарханд аймгийн захиргаанд байрлаж шүүх, прокурор, цагдаа, цагдан хорих төв нь хуучин Дарханд байрлаж 7 км алслагдсан байна. Хүн амын нягтшил ихтэй Улаанбаатар, Орхон, Дархан уул зэрэг газруудад ачаалал үлэмж их байгаа нь ажиглагдсан. Тухайлбал Дархан, Орхон уул аймаг 100 гаруй мянган хүн амтай гэмт хэргийн гаралт өндөр байгаа нөхцөлд ганц өмгөөлөгч хаанаа ч хүрдэггүй тухай мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүгч нар ам нэгтэй ярьж байв. Тухайн аймгуудад жилд давхардсан тоогоор цагдаагийг байгууллагад 2500-3000 орчим өргөдөл ирдэгээс 400-500 хэрэгт эрүүгийн хэрэг үүсгэдгийн 20-30%-д төлбөрийн чадваргүй иргэд холбогддог байна. Үүнээс үзвэл ЭЗТТ-ийн өмгөөлөгч 120-125 гэмт хэрэгт туслалцаа үзүүлэх шаардлагатай болж байна.

Өнөөгийн ажиллаж байгаа өмгөөлөгч нар үйлчлүүлэгч хангалтай байдаг, ажлын байртай, тоног төхөөрөмжөөр хангагддаг, дадлагажиж туршлагажих талаар давуу байдаг гэж үзсэнээр тухайн ажлын байранд ажилладаг байна. Түүнээс бус баталгаат орлоготой гэж үзсэнээр ажиллаж байгаа тухай нэг өмгөөлөгчийн саналыг эс тооцвол өөр хүн санал өгөөгүй байна. Гэтэл тус аймгийн өмгөөлөгч нь жилд 25-30 орчим хэрэгт орсон байгаа нь өмгөөлөгчийн орон тоог нэмэх шаардлагатайг харуулж байна.

2. Орон нутаг бүрт өмгөөлөгчдийн ажлын ачаалал харилцан адилгүй байгаа нь түүний хөдөлмөрийг бодитой шударга үнэлэх шаардлагыг бий болгож байна. Монгол улсын Үндсэн хуульд “Төрөөс ... хүний эрх эрх чөлөөг зөрчитэй тэмцэх, хөндөгдсөн эрхийг сэргээн эдлүүлэх үүргийг иргэдийнхээ өмнө хариуцна.” ЭБШ хуульд “Хууль шүүхийн өмнө эрх тэгш байна” гэсэн баталгааг хангах, төлбөрийн чадваргүй иргэдийнхээ ашиг сонирхолыг ЭБШ ажиллагаанд эн чацуу хамгаалах шаардлагын үүднээс өмгөөлөл хууль зүйн туслалцааг үнэ төлбөргүй үзүүлэх нь зүйн хэрэг юм. Хууль зүйн туслалцааг нь үр дүнтэй, чанартай явуулахад нөлөөлөх олон хүчин зүйлс бийгээс нэн ялангуяа

чадвартай, сэтгэлтэй өмгөөлөгчөөр хангахыг шаардаж байна.

Иймд өмгөөлөгчдийг тогтвор суурьшилтай ажиллуулахад нийгэм эдийн засгийн хөшүүрэг нэн ялангуяа цалин хөлсний баталгаат орлого чухал болох нь судалгаанаас харагдаж байгаа юм. Тухайлбал “Өмгөөлөгч нарт тохиолдож байгаа хамгийн хүндрэлтэй бэрхшээл юу вэ?” гэсэн асуулгад нийт оролцсон өмгөөлөгчдийн 70% нь цалин бага гэж хариулсан байна.

Төлбөрийн чадваргүй иргэдэд үзүүлэх эрх зүйн туслалцаа нь төрийн үйлчилгээний нэг хэлбэр төдийгүй ЭЗТТ-ийн өмгөөлөгч “улсын” гэх тодотголтой үйл ажиллагаа явуулж байгаа нь тэдгээрийг төрийн албан хаагчийн түвшингийн цалингийн сүлжээнд хамруулахыг шаардаж байна. Зарим орон нутагт ажлын ачаалал хэт ихээс цаг наргүй ажиллаж байгаа нь зах зээлийн зарчмын дагуу хийсэн ажлын гүйцэтгэлээс хамааруулж урамшуулалын механизм байх ёстойг харуулж байна. _____

Санал

Өмгөөлөгчийн ажлын ачаалал, түүнийг тооцох

Өмгөөлөгчийн ажлын ачааллыг сар, улирлаар тооцох замаар хичнээн үйлчлүүлэгчид үйлчилгээ үзүүлснийг үндэслэн хөдөлмөрийн нормчлолыг тогтоох нь зүйтэй юм. Судалгаанаас үндэслэн өмгөөлөгчийн ачааллыг 5 хоногт 1 эрүүгийн хэрэгт ажиллагаа явуулахаар тооцож ойролцоогоор жилд 70 хэрэг ноогдуулахаар тооцож болох юм.

Үндэслэл, тайлбар.

1. Өмгөөлөгч нь үйлчлүүлэгчийг анх хүлээж авсан үеэс шүүхийн эцсийн хүчинтөгөлдөр шийдвэр гартал ашиг сонирхолыг нь хамгаалах үүрэгтэй. Хуульд зааснаар энэхүү үүргээс татгалзах эрхгүй. ЭБШ ажиллагаа нь тодорхой хугацаанд тодорхой үе шатуудыг дамжин хэрэгждэг онцлогтой. Энэ хугацаанд өмгөөлөгч нь хүн нэг бүртэй тулж ажиллаж буй цагийг тодорхойлоход хүндрэлтэй байна. Учир нь энэ хугацаанд хичнээн ч цаг хугацаа зарцуулж болох бөгөөд тэр бүү хэл амралт баяр ёслолын үед ч шаардлага тулгарвал ажиллахаас аргагүйд хүрч байна.

Хуульд эрүүгийн хэргийг мөрдөх хянан шийдвэрлэх нийтлэг хугацааг заасан боловч тухайнхэрэгньгомдолгаргах, давжзаалдахэсэхээс, хэрэгбүртгэлт, мөрдөнбайцаалтын хугацааг сунгах, мөн хэргийг өмнөх шатанд буцаах зэрэг олон шалтгаанаас үүдэн нэг үйлчлүүлэгчид ямар хугацааг зарцуулахыг бодитойгоор тогтоох боломжгүй байна. Үүнээс шалтгаалан нэг үйлчлүүлэгчид өдөрт зарцуулах нэгж цагийг тооцох боломжгүй байдаг. Орхон аймагт явуулсан судалгааны явцад тус аймагт жилд дунджаар 400-500 хэрэгт эрүүгийн хэрэг үүсгэсний 25-30%-д нь төлбөрийн чадваргүй иргэд эзэлж байгаа нь нэг өмгөөлөгчид ойролцоогоор 125-130 орчим хэрэг ноогдож байна. Энэ үзүүлэлт бол орон нутагт байгаа хамгийн ачаалал ихтэй ЭЗТТ-ийн жишээ юм.

Америкийн Миссурий мужийн green land төвийн тойргийн нэг өмгөөлөгчийн ажлын ачааллыг эрүүгийн хэргийн хувьд 7 хоногт 1 хэргээр тооцож жилд дунжаар 48 хэрэг өмгөөлөх нормтой байдаг аж. Өмгөөлөгчийн ажил үүрэг нь эцсийн дүндээ хичнээн хүнд хууль зүйн туслалцаа үзүүлж, хэдэн хэрэгт оролцож үйлчлүүлэгчийнхээ ашиг сонирхолыг хамгаалсан бэ гэдэг үзүүлэлтээр хэмжигддэг. ЭЗТТ хоёр өмгөөлөгчтэй болсон тохиолдолд нэг өмгөөлөгчид жилд дунджаар 70 орчим хэрэг оногдохоор тооцоо гарч байгаа юм. Энэ бол ачааллын байж болох хамгийн дээд хэмжээ. Өмгөөллийн ажлын ачаалал багатай үед өмгөөлөгч сургалт, сурталчилгааны ажлаар ачааллаа нөхөн гүйцэтгэнэ.

2. Ажлын ачаалал нь өмгөөлөгчийн үйлчилгээний чанарт шууд нөлөөлөх хүчин зүйл мөн. ЭЗТТ-д ажиллаж байгаа өмгөөлөгч, сургалт сурталчилгааны ажилтнуудаас авсан

судалгаанаас үзвэл ажлын ачаалал хэт ихсэж байгаатай холбогдон үйлчилгээний чанар, хүртээмжид сөргөөр нөлөөлж байгаа талаар санал бодлоо илэрхийлжээ. Мөн орон нутаг бүрт өмгөөлөгчдийн ажлын ачаалал харилцан адилгүй байгаа нь ачааллыг жигдрүүлэх, чанартай үйлчилгээг явуулж чадахуйц боломжит хязгаарыг тооцон тогтоохыг шаардаж байна. Бүтээлийн нормоор нэгж хугацаанд /манай тохиолдолд хоног, сар, улирал, жил/ хөдөлмөрийн норм норматив тогтоож болох тухай Нийгэм хамгаалал, хөдөлмөрийн сайдын журмыг баримтлаж болох юм.

Санал

Паралегал

Төлбөрийн чадваргүй иргэдэд эрх зүйн туслалцаа үзүүлэхэд ЭЗТТ-ийн зэрэгцээ бусад иргэд, төр, иргэний нийгмийн байгууллага, албан тушаалтны хүчийг чиглүүлэх шаардлагатай.

Үндэслэл, тайлбар.

1. ЭЗТТ-ийн орон тоог нэмэгдүүлэх боломж хязгаарлагдмал учраас дан ганц төвийн ажилтны хүчээр эрх зүйн туслалцааг төлбөрийн чадваргүй иргэн бүрт чанартай хүргэх үндэсгүй болох нь судалгаанаас харагдаж байна. Тухайлбал, сургалт, сурталчилгааны ажил сумдад огт явагдахгүй байна. Зарим томоохон сумын төвд ЭЗТТ байгуулах төлөв байгаа болох боловч Монгол Улсын хэмжээнд бүх 300 гаруй сум ийм төвтэй болох хүртэл нэлээд хугацаа шаардагдана. Иймд өөр арга механизм бүрдүүлэх нь зүйтэй.
2. Гадаад орнуудын туршлагаас харахад “паралегал” гэж ойлголт байдаг бөгөөд энэ нь хууль зүйн мэргэжлийн зөвлөгөө болон өмгөөллийн үйлчилгээ үзүүлэхээс бусад чиглэлээр эрх зүйн туслалцаа үзүүлэх чадвартай, тусгайлан бэлтгэгдсэн этгээдийг хэлдэг байна. Эрх зүйн туслалцаа гэдэгт өмгөөлөл, хууль зүйн мэргэжлийн зөвлөгөө, эрх зүйн сургалт, сурталчилгааг хамруулан ойлгож байгаа. Тэгэхээр манай нөхцөлд паралегалууд эрх зүйн сургалт, сурталчилгаанд оролцох нь илүү зохистой гэж үзэж байна.
3. Манай нөхцөлд дараахь иргэд, төр, иргэний нийгмийн байгууллага, албан тушаалтан паралегалийн үүргийг гүйцэтгэх боломжтой гэж үзэж байна. Үүнд: баг, хорооны ЗД,²⁴ багийн орон тооны болон сайн дурын бусад ажилтан,²⁵ сумын ЗДТГ-ын дарга,²⁶ суманд ажиллаж байгаа цагдаагийн төлөөлөгч,²⁷ сумын төвд байнга оршин суудаг нийгмийн

²⁴ Баг, хорооны ЗД нь өөр олон ажил хариуцдаг, цагийн боломж тааруу боловч эрх зүйн наад захын мэдлэг, мэдээлэл, зөвлөгөө өгөх чадвартай байвал өөрт нь хандаж тусламж, дэмжлэг хүсэхээр ирсэн баг, хорооныхоо иргэдэд илүү сайн үйлчилж чадна.

²⁵ Баг, хорооны ажилтан иргэдэд хамгийн ойр, тэдний амьдралыг маш сайн мэддэг, хэнд ямар зовлон, бэрхшээл гарсан талаар шуурхай мэдээлэл авдаг. Иймд баг, хорооны ажилтан иргэдэд ямар асуудал тулгарч байгааг эрх зүйн талаас нь ялгаж, зааглах наад захын чадвартай байвал иргэдийг ЭЗТТ-ийн өмгөөлөгчтэй холбож өгөх, тэгснээр нуугдмал асуудлыг илрүүлж, эрх зүйн туслалцааг хэрэгтэй хүнд нь хүргэх боломж нээгдэнэ.

²⁶ Сумын ЗДТГ-ын даргын ажлын ачаалал, хамрах хүрээ баг, хорооны ЗД-тай харьцуулахад улам их байх нь тодорхой гэвч сумын иргэн баг, хорооны ЗД-ын шийдвэрлэж чадаагүй асуудлаар сумын захиргаанд хандах нь тодорхой. Тийм үед ЗДТГ-ын дарга эрх зүйн талаасаа боломжтой, боломжгүй зүйлсийг ялган зааглаж, иргэнд тайлбарлан ойлгуулж, зааж, чиглүүлж өгдөг байх хэрэгтэй юм.

²⁷ Суманд ажиллаж байгаа цагдаагийн төлөөлөгчийн эрх хэмжээ ЭБШ хуульд орсон өөрчлөлтөөр нэлээд хязгаарлагдмал болсон. Иймд дээд боловсролтой хуульч болох цагдаагийн ажилтны хүч бололцоог иргэдэд үйлчлэх, ухуулан, таниулах тал руу нь чиглүүлж болох юм. Сургалтыг цагдаагийн байгууллага өөрийн хүчээр явуулах боломжтой. Хамгийн гол давуу тал нь цагдаагийн төлөөлөгч сумын төвд байнга оршин суудаг, иргэдээ сайн мэддэг, олны танил болсон, аймгийн

идэвхтэй, нэр хүндтэй, нөлөө бүхий иргэн,²⁸ иргэний нийгмийн байгууллагын орон нутаг дахь салбар,²⁹ хуулийн сургуулийн төгсөх ангийн дадлагын оюутан,³⁰ хуульчийн сонгон шалгаруулалтад бэлтгэж байгаа бөгөөд орон нутагтаа мэргэжлээрээ ажиллах ажлын байргүй байгаа хуулийн сургуулийн төгсөгч.³¹

4. Паралегалийг бий болгоход тусгай сургалт болон урамшуулал гэсэн хоёр үндсэн асуудлыг шийдвэрлэх шаардлагатай. Паралегал бэлтгэх сургалт нь хоёр түвшинд байж болно. Эхний түвшинд ЭЗТТ-ийн өмгөөлөгч нар өөрсдөө сургалт явуулна. Энэ нь баг, хорооны засаг дарга, ажилтан гэх мэт иргэдийг өмгөөлөгчтэй холбож өгөх үүрэгтэй паралегал нарт зориулсан сургалт байна.

Өмгөөлөгч практикт ямар төрлийн хэрэг, маргаан зонхилж байгааг өөрийн өмгөөллийн туршлага дээр үндэслэн тодорхойлж, тэдгээрийн гол шинж, иргэд хэргийн холбогдогч, гэрч, хохирогч болж байгаа байдал, ер нь иргэдийн эрх зөрчигдөж байгаа ямар нуугдмал тохиолдлууд байж болох талаар зааж сургана. Ийм сургалт жилд 2 удаа байхад болно. Хоёр дахь түвшин нь Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн, ЭЗТТ-ийг хариуцаж байгаа төрийн захиргааны төв байгууллага зэргээс нэгдсэн журмаар боловсруулсан хөтөлбөрөөр иргэдэд анхан шатны эрх зүйн мэдлэг олгох паралегал нарыг бэлтгэх сургалт байна. Үүнд цагдаагийн төлөөлөгч, сумын идэвхтэн иргэд, сумын ЗДТГ-ын дарга зэрэг паралегалийг хамруулж болох юм. Эдгээр нь хамгийн гол нь сумын төвд байнга оршин суудаг, иргэдтэй байнга харьцах боломжтой хүмүүс байх хэрэгтэй.

Хуулийн сургуулийн оюутан, төгсөгч нарт сургалт явуулах нь илүү зардал болно. Харин тэднийг мэдлэг, чадвараар нь шалгаруулж авдаг байвал зохино. Урамшууллын асуудал зөвхөн сумын төвийн идэвхтэй иргэдийн хувьд шийдвэрлэх зайлшгүй шаардлагатай. Эдгээр нь аль нэг нийгмийн бүлэг, төр, хувийн хэвшлийн эрх ашигт үйлчлэхгүй, төвийг сахиж ажиллах боломжтой хүмүүс юм. Бусад төрлийн паралегал нь дор бүрнээ ажиллах тодорхой хөшүүрэг бүхий этгээд болно. Жишээ нь, төрийн албан хаагчид үндсэн ажлынхаа үр дүнгээр цалин авч байгаа. Хуулийн дадлагын оюутан дадлагаа хамгаалах, хуулийн сургуулийн төгсөгч бол хуульчийн сонгон шалгаруулалтад орохын тулд 2 жил мэргэжлээрээ ажилласан байх болзлыг хангах сонирхолтой байх болно.

5. Дадлагын оюутан ЭЗТТ-д жилийн туршид тасралтгүй ирж ажиллах нөхцлийг бүрдүүлэхэд Хууль зүйн сургуулиудын холбооны зүгээс тодорхой уялдаатай бодлого шийдвэр гаргах шаардлагатай. Тухайлбал, дадлагт гарах, дуусгах хугацааг сургуулиуд ээлжээр жилийн туршид ар араасаа залгагдах байдлаар зохион байгуулж болно. Энэ асуудлыг ХЗДХЯ албан ёсоор тавьж хэрэгжүүлэх боломжтой гэж үзэж байна.

төвтэй байнга холбоотой байдаг.

²⁸ Ийм хүмүүс сум болгонд байдаг. Голдуу нас тогтсон, хашир суусан, тулхтай хүмүүс байдаг. Тэдэнд эрх зүйн анхан шатны цэгцтэй мэдлэг олгож иргэдэд зориулсан ухуулан, таниулах ажилд татан оролцуулах нь маш үр дүнтэй болно. Эдгээр хүмүүс нь сайн дураар ажиллахад ч татгалзахгүй гэж үзэж байна.

²⁹ Баян-Өлгий аймгийн төвд байрлах Үйлдвэрчний эвлэлийн холбооны салбар иргэдэд үнэ төлбөргүй хуулийн зөвлөгөө өгч байгаа туршлага байна. Ийм иргэний нийгмийн байгууллага мэргэжлийн зөвлөгөө өгдөг болохын тулд хуулийн зөвлөх эсвэл өмгөөлөгч авч ажиллуулах шаардлагатай. Энэ талаар тэдэнд дэмжлэг үзүүлж болох юм.

³⁰ Дадлагын оюутныг ЭЗТТ-ийн өмгөөлөгчид туслах, бичиг хэрэг хөтлөх зэрэг ажлыг гүйцэтгэж, түүний цагийг хэмнэх зорилгоор ашиглаж болно.

³¹ Хуулийн сургуулийн төгсөгч тодорхой хүрээнд эрх зүйн зөвлөгөөг өмгөөлөгчийн хяналтан дор өгдөг байж болно. Хийсэн ажлыг нь өмгөөлөгчийн тодорхойлолтоор үнэлж хуульчийн сонгон шалгаруулалтад орох өөлзөл хангасанд тооцдог байх хэрэгтэй.

Санал.**Бусад байгууллагын дэмжлэг**

Төлбөрийн чадваргүй иргэдэд туслалцаа үзүүлэх үйлчилгээний чанар, хүртээмжийг нэмэгдүүлэх нэг үндэс бол цагдаа, прокурор, шүүхийн байгууллагын дэмжлэг, оролцоог нэмэгдүүлэх явдал юм.

Үндэслэл, тайлбар

1. Төлбөрийн чадваргүй иргэдэд эрх зүйн туслалцаа үзүүлэх үйлчилгээ нь ямагт төрийн ивээл, хамгаалалт, дэмжлэгт тулгуурласан байх учиртай. Хууль хяналтын байгууллага нь төрийн байгууллагын хувьд энэ хүрээндээ төлбөрийн чадваргүй иргэдэд хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх үйл ажиллагаанд зохих дэмжлэг үзүүлэх боломжтой төдийгүй Монгол улсын ЭБШ хуулийн холбогдох заалтаар ч тодотгон тусгасан³²¹ нь бий.
2. Цагдаагийн байгууллага нь гэмт хэрэг зөрчлийг таслан зогсоох, илрүүлэх, тэдгээрээс урьдчилан сэргийлэх нийтлэг чиг үүргийн хүрээнд иргэдэд хамгийн ойр³³² ажилладаг төрийн байгууллага. Иймд цагдаагийн байгууллагын анхан шатны нэгжтэй байнгын холбоо харилцаатай байх, тэднээс мэдээллээр хангагдаж байх нь зүйтэй. Цагдаагийн байгууллага бүрт байдаг олон нийттэй харилцах алба болон мэдээллийн самбарт ЭЗТТ-ийн байрлал, хаяг зэргийг тогтмол байршуулах, улсын өмгөөлөгчийн өрөөг цагдаагийн газрын нөөц бололцоог ашиглан гаргуулах боломжтой.³⁴³ Судалгааны явцад ярилцлага хийж байхад цагдаагийн байгууллагын албан хаагчид нэн ялангуяа хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагчдын зүгээс хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх үйлчилгээг иргэдэд ойртуулах нь нэн чухал болохыг онцолж байсан.³⁵⁴ Өмгөөлөгчийн хүрэлцээ муугаас ЭБШ ажиллагаа удааширч иргэдийг чирэгдүүлэх, нөгөөтэйгүүр цаг хугацаанд шахагдаж өмгөөлөгчийг хэрэгт хэлбэр төдий оролцуулж явдал ч гардаг нь харагдаж байв. Төлбөрийн чадваргүй иргэн мөн эсэх талаарх баримт бичгийг хөнгөн хүндэвтэр хэрэгт холбогдогчоор өөрөөр нь бүрдүүлэхээр явуулдаг боловч өнөөх иргэн баг хороон дээрээ бүртгэлтэй, бүртгэлгүй, баримт бичгийн бүрдэл дутуу гэх шалтгаанаар багийн засаг даргаас тодорхойлолт авч чаддаггүй. Энэ хугацаанд байцаан шийтгэх ажиллагаанд өмгөөлөгчөөр хангагдалгүй эрх нь зөрчигдсөөр байдаг аж. Багийн засаг даргаас төлбөрийн чадваргүй гэж тодорхойлсон баримт бичиг үнэн зөв эсэх талаар ямар ч баталгаа болон хариуцлагын механизм байдаггүй³⁶⁵, цагдаагийн байгууллага

³² ¹Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн ...-р зүйл

³³ ²Улаанбаатар хот, Орхон, Дархан уул аймгийн баг, хороо бүрт хэсгийн байцаагч, хорооны цагдаа 24 цагаар ажиллахын хамт байнгын хөдөлгөөнт эргүүл ажиллаж байна.

³⁴ ³Орхон аймгийн цагдаагийн хэлтэс дотоод бололцоогоо ашиглаж өрөө гарган иргэдэд зөвлөгөө туслалцаа үзүүлж байсан туршлага бий.

³⁵ ⁴Цагдаагийн байгууллага нь иргэдтэй хамгийн ойр ажилладаг байгууллага. Учир нь баг дээр хэсгийн байцаагч нар болон хөдөлгөөнт эргүүл 24 цагаар ажиллаж гэмт хэрэг хэв журмаас урьдчилан сэргийлж байна.

³⁶ ⁵Ярилцлагын аргаар судалгаа явуулж байхад төлбөрийн чадваргүй иргэн гэдгийг тодорхойлогч нь багийн засаг дарга болсон байгаа нь ажиглагдсан. Багийн засаг дарга нар төлбөрийн чадваргүй байдлыг хэрхэн тодорхойлдог талаар нэгдсэн ойлголтгүй байв. Бараг гаднаас нь харахад тодорхой байдаг гэх юм уу гэрээр очиж үзээд ажил эрхэлдэг эсэхийг нь тодруулаад төлбөрийн чадваргүй иргэн эсэхийг шийдвэрлэдэг мөн хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээ 108 мянган төгрөг түүнээс доош орлоготой иргэдийг хамааруулдаг тухай ярьж байв. "Төлбөрийн чадваргүй" гэх ойлголтыг тайлбарласан хууль дүрмийн талаар огт мэдлэггүй байгаа нь ажиглагдсан. Багийн засаг дарга танил тал, эсхүл хайнга хандсанаас үндэслэлгүй тодорхойлолт гаргасныг хянах, хариуцлага тооцох механизм байхгүй. Цагдаа прокурорын албан хаагчид тодорхойлолтын үнэн зөвийг шалгах талаар ямар ч ажиллагаа явуулдаггүй зэрэг нь төрийн үнэ төлбөргүй үйлчилгээ зохих эзэндээ очихгүй байж

тодорхойлолтыг нь сохроор дагаж хэрэгт хавсаргасан нь ЭБШ ажиллагаан дахь нотлох баримтын шаардлагыг хэрхэн хангаж байгаа нь тодорхойгүй байна. Хөдөө орон нутагт гарсан онц хүнд гэмт хэрэгт эхнээс нь өмгөөлөгчийн туслалцаа зайлшгүй шаардлагатай боловч нэн даруй өмгөөлөгчөөр хангагдах боломжгүй болж төвөөс өмгөөлөгч томилох хүртэл хугацаанд хэрэгт холбогдогч ямар ч эрхийн хамгаалалтгүй байцаан шийтгэх ажиллагаанд оролцох эсхүл өмгөөлөгч томилогдож, олдтол цагдан хоригдон мартагдаж байгаа зэрэг нь хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх төв цагдаагийн байгууллагын хамтын ажиллагааг зайлшгүй шаардаж байна.

3. Прокурорын байгууллага. Холбогдох хууль тогтоомжид нэмэлт өөрчлөлт оруулах замаар төлбөрийн чадваргүй иргэдэд хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх үйл ажиллагаа, прокурорын байгууллага, түүний албан тушаалтны чиг үүргийг уялдуулах шаардлагатай байна. Прокурорын байгууллага нь Үндсэн хууль болон бусад хуулиар хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах болон ял эдлүүлэх ажиллагаанд хууль хэрхэн хэрэгжиж байгаад хяналт тавьж ажиллах үндсэн чиг үүрэгтэй.

Сэжигтэн яллагдагчийн эрх зөрчигдөх явдал шүүхийн өмнөх шатанд буюу хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах ажиллагааны явцад нэн ялангуяа байцаалт, таслан сэргийлэх арга хэмжээ хэрэглэх үед ихээхэн гардаг. Тухайлбал, хэргийг түргэн хялбар илрүүлэхэд өмгөөлөгч нар ихээхэн саад болдог гэж үздэг тул заавал өмгөөлөгч оролцох хэргээс бусад хэрэгт анхны байцаалтуудад өмгөөлөгчийг аль болох оролцуулахгүй байх, өмгөөлөгч авах эрхтэйг санаатай мартах, гол байцаалтуудын дараа өмгөөлөгч авах эрхтэйг нь сануулах, хэзээ хойно төлбөрийн чадваргүй иргэн болохыг нь тогтоож энэ үеэс өмгөөлөгчөөр хангах, бүлэг хэрэгт ашиг сонирхолын зөрчилдөөний улмаас зөвхөн нэг нь улсын өмгөөлөгчөөр хангагдан бусад хангагдаж чадахгүй байх, амралт баяр ёслолын өдрүүдэд гарсан гэмт хэрэгт нэн ялангуяа төлбөрийн чадваргүй иргэдэд нэн даруй өмгөөлөгчөөр хангах бололцоогүй байх зэрэг зориудын болон бодит шалтаг шалтгааны улмаас иргэний өмгөөлүүлэх эрх зөрчигдөх нь элбэг байна.

Мөн үл ялиг зүйлээр шалтаглан /дуудахад хугацаандаа ирээгүй, гэрийн хаяг тодорхой бус, батлан даагч, баталгаа гаргах чадваргүй, өдөр бүр ирж бүртгүүлээгүй/, эсхүл мэдүүлгээсээ буцсан, зориуд худал мэдүүлж мөрдөн байцаалтанд саад учруулах гэлээ гэж илт хууль бус үндэслэлээр таслан сэргийлэх арга хэмжээг хэт чангаруулан хэрэглэх нь ЭБШ ажиллагаанд хуулийг ноцтой зөрчиж байгаа хэрэг юм. Дээр дурьдсан хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагчийн хууль бус ажиллагааны тухай болон бусад хүний эрхийн зөрчлийг хэрхэн засаж залруулж байгаа тухай үнэ цэнэтэй, шуурхай мэдээллийг ЭЗТТ-тэй үр дүнтэй хамтран ажилласнаар л хүлээн авах бололцоотой.

Энэ нь прокурорын хяналтын үр нөлөөг сайжруулах алхам төдийгүй төлбөрийн чадваргүй иргэдийн ашиг сонирхлыг хамгаалах төрийн бодлогыг дэмжин ажиллаж байгаа нэг хэлбэр байж болох юм. Судалгаанаас үзвэл зарим нэгэн орон нутгийн прокурорын байгууллага өөрийн нэр дээр хандсан ганц нэг иргэдэд хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх төвд хандахыг зөвлөж байгууллагын хаягийг заан явуулж байсныг эс тооцвол прокурорын байгууллага туслалцаа үзүүлэх төвтэй ямар ч холбоо харилцаагүй³⁷ байдаг нь харагдлаа. Мөн судалгаагаар уг байгууллагатай хэрхэн хамтран ажилладаг талаар асуухад судалгаанд оролцогчид бүгд ямар ч тодорхой хариулт өгч чадахгүй байна. Ийнхүү прокурорын байгууллагын оролцоо байхгүй байгаагийн шалтгаан нь дараахь хүчин зүйлээс хамааралтай. Үүнд:

болох нөхцөлийг бүрдүүлж байна.

³⁷ Прокурорын байгууллага нь эсрэг тал гэдэг утгаараа туслалцаа үзүүлэх төвийн өмгөөлөгчтэй төдийлөн хамтран ажиллах сонирхолгүй байдал ажиглагдаж байв.

- Хуулиар олгогдсон төрийн албаны чиг үүргийн хүрээнд прокурорын байгууллага, түүний албан тушаалтан бусдын нөлөөнд үл автах ёс зүйн шаардлага
 - Эрүүгийн хэргийн асуудлаар тодорхой зөвлөмж зөвлөгөө өгөх, байцаан шийтгэх ажиллагааны оролцогч талтай хэлхээ холбоо тогтоохыг хуульчлан хориглосон
 - ЭБШ тогтолцоонд цагдаа болон шүүхийн байгууллагуудын завсарт оршиж хяналтын ажил үүрэг гүйцэтгэдэгийн хувьд хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх төвтэй тэр бүр тулж /үйлчлүүлж/ ажиллах шаардлага гардаггүй. Цагдаагийн болон шүүхийн байгууллагаас явуулж буй зарим үйл ажиллагаа нь өмгөөлөгчийг заавал оролцуулж байж хууль ёсны гэж тооцогддог тул тэд өдөр бүр харилцан ажиллахаас аргагүйд хүрдэг.
 - Яллах чиг үүрэг хэрэгжүүлдгийн хувьд хэргийн эсрэг талууд болдог Эдгээр шалтгаанаас үүдэн хэрхэн яаж хамтарч ажиллахаа мэддэггүй, энэ талаар тогтоосон тодорхой чиглэмж, удирдамж байхгүй зэрэг шалтаг, шалтгаан нь холбогдох хууль тогтоомжийг уялдуулах зайлшгүй шаардлага байгааг харуулж байна.
4. Шүүхийн байгууллага. Судалгааны явцад нийтлэг ажиглагдсан зүйл бол орон нутгийн шүүхийн байгууллага, түүний удирдах албан тушаалтнууд хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх төв ялангуяа түүний өмгөөлөгч /улсын өмгөөлөгч/ зайлшгүй байх нь зүйтэйг дэмждэг атлаа яг өнөөгийн нөхцөлд хэрхэн хамтарч ажиллаж байгаа талаар тодруулахад “шүүх хуралд оролцдог” гэхээс өөр тодорхой зүйл хэлж чадахгүй байна. Тиймээс туслалцаа үзүүлэх төв шүүхийн хамтын ажиллагааны үндэслэл, аргачлалыг тодорхойлж холбогдох журамд тусгах нь зүйтэй.

ЭЗТТ-ийн өмгөөлөгч төлбөртэй үйлчлүүлэгчдээ түлхүү үйлчлээд байгаа байдал шүүхэд тод ажиглагддаг байна. Иймд шүүхийн байгууллага төвийн өмгөөлөгчийн оролцсон хэрэг, түүний үйлчилгээний талаар хагас жил тутамд бүртгэл мэдээлэл гаргаж байвал цаашдаа төлбөрийн чадваргүй иргэдийн хууль зүйн туслалцаа авах эрхийн хамгаалалтанд чухал баталгаа болох нь дамжиггүй. Шүүхээс сургалт сурталчилгааны талаар хамтран ажиллахыг дэмжиж байгаа нөхцөлд хэрхэн хамтран ажиллах арга аргачлалыг боловсруулах шаардлагатай байна. Тухайлбал шүүхийн мэдээлэл лавлагааны төвийг туслалцаа үзүүлэх төвтэй холбосноор иргэдэд төрийн үйлчилгээ түргэн шуурхай хүрэх нөхцөл бүрдэх талтай.

Энд анхаарах шаардлагатай нэг зүйл бол шүүхийн бие даасан хараат бус байдлын зарчмыг бодолцох учиртай. Учир нь хууль зүйн туслалцааны төвийн цаана нь байцаан шийтгэх ажиллагааны нэг оролцогч болох өмгөөлөгч бий. ЭБШ хуулиар ЭБША-нд оролцогч талууд хууль, шүүхийн өмнө эрх тэгш байх шүүх энэхүү байдлыг ханган хэрэгжүүлэх үүрэгтэй гэдгийг мартаж болохгүй. Шүүхийн байгууллага нь хууль зүйн төвтэй гэхээсээ төвийн өмгөөлөгчтэй дараахь байдлаар хамтран ажиллаж байна. Үүнд:

- Шүүхийн болон шүүхийн өмнөх шатанд цагдан хоригдсон, баривчлагдсан иргэдтэй холбогдох асуудлаар шүүхэд тодорхой хүсэлт, гомдол гаргах журмаар ханддаг байна. Тухайлбал, үндэслэлгүйгээр хоригдсон талаар гомдол гаргадаг мөн ар гэр болон хувийн шалтгааныг нь тоочиж цагдан хорих арга хэмжээг хөнгөрүүлэн өөрчлүүлэх талаар хүсэлт гаргаж ханддаг байна.
- Хэргийн материал танилцах ажиллагаа хийгддэг. Мөрдөн байцаалтын шатанд танилцахаас илүү шүүхэд танилцах бололцоо илүү сайн байдаг тал ажиглагдаж байв. Өмгөөлөгч нь төлбөрийн чадваргүй иргэдийг өмгөөлж анхан шатны шүүх хуралд оролцдог байна. Шүүхээс 7 хоногийн өмнөөс гаргасан хувиараар өмгөөлөгч ажил үүргээ зохицуулдаг. Өмгөөлөгчийн ажлын ачааллаас шалтгаалж

зарим шүүх хуралдаан давхцвал хуралдааныг хойшлуулах талаар хүсэлт гаргадаг байна. Зарим орон нутагт өмгөөлөгчийн ачаалал их байгаа нь судалгаагаар ажиглагдсан. Тухайлбал ЭБШ хуулиар хүлээсэн үүргийн дагуу өмгөөлөгч мөрдөн байцаагчаас урьдчилан товлосон хугацаанд ирж байцаалтанд оролцох байтал шүүх хурал давхцвал шүүх хуралд нь очихоос аргагүйд хүрдэг. Учир нь шүүх өөр шүүх хуралтай л давхцсан тохиолдолд хуралдааныг хойшлуулахаас өөр бусад үндэслэлээр хойшлуулахыг төдийлөн хүлээж авахгүй байх тал ажиглагддаг. Мөн шүүхэд хойшлуулах үндэслэлээ баримтаар нотлохыг шаарддаг гэтэл мөрдөн байцаагчаас байцаалтанд орох талаар амаар утсаар мэдэгдэхээс бус ямар нэг эрх зүйн акт үйлдэгддэггүй. Эдгээрээс болж өмгөөлөгч шүүх цагдаагийн байгууллагатай үл ойлголцох явдал гарах нь элбэг байна.

- Судалгаанд хамрагдсан зарим нэгэн газар сургалт сурталчилгааны чиглэлээр туслалцаа үзүүлэх төвтэй хамтран ажиллаж байна. Шүүхийн байгууллагын зарим удирдлагатай уулзаж байхад төлбөрийн чадваргүй иргэдийн тодорхойлолтыг багаас нь албан бичиг явуулах замаар авч хэрэгт хавсаргадаг тухай ярьж байв. Тодруулбал нэн ядуу өрх, оршин суудаг нь үнэн гэсэн 2 тодорхойлолт авдаг гэж байв. Гэтэл энэ байдал дараах ойлгомжгүй эргэлзээтэй байдлыг үүсэхэд хүргэж байв. Үүнд:
 - Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын шатанд тухайн иргэний хувийн байдлыг сайн шалгалгүй хэргийг шүүхэд шилжүүлдэг.
 - Тухайн иргэн шүүхийн өмнө шатанд өмгөөлөгчөөр хангагдах эрхээ эдэлж чаддаггүй. Үүнээс улбаалан хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах ажиллагаа хүний эрхийг зөрчиж явагдсан улмаар хэргийн материал нотлох баримтын чадваргүй болох нөхцөл үүсдэг байна. Хэрэг маргааныг эцэслэн шийдвэрлэдэг шүүхийн байгууллага болон ЭЗТТ-ийн хамтын ажиллагаа нь төлбөрийн чадваргүй иргэдэд хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх үндэсний хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхэд чухал ач холбогдолтой юм.
 - Эрүүгийн хэргийн шүүн таслах ажиллагааны шатанд иргэдийн эрх ашгийг хамгаалах ажиллагаа жинхэнэ утгаараа хэрэгжиж бодит үр дүн гарч байдагтай холбоотойгоор хууль туслалцаа үзүүлэх төвийн үйл ажиллагаа шүүхтэй нягт холбоотой байхыг шаардаж байна. Төлбөрийн чадваргүй иргэдийг өмгөөллөөр шуурхай хангаж хэргийг хянан шийдвэрлэж байх нь шүүхээс хүний эрхийг хангасны бодит илрэл төдийгүй шүүхийн үйл ажиллагаа хууль ёсны болохыг нотлох үзүүлэлт болно.

Өмгөөллийн байгууллага. Одоогийн байдлыг авч үзвэл ЭЗТТ-ийн өмгөөлөгч нь орон нутгийн өмгөөлөгчдийн зөвлөлд шууд харьяалагдан ажиллаж байна. Орон нутгийн өмгөөлөгчдийн зөвлөл нь төвийн өмгөөлөгчийг мэргэжил арга зүйн удирдлагаар хангаж, төлбөрийн чадваргүй иргэдэд өмгөөлөгч хүрэлцээгүй тохиолдолд шүүх цагдаагийн байгууллагын хүсэлтээр орон нутгийн өмгөөлөгчдийг томилгоогоор ажиллуулж байна.

Иргэдэд хууль зүйн туслалцаа үзүүлж буй үндсэн үйлчилгээ нь өмгөөллийн байгууллагын чиг үүрэг байтал орон нутгийн ЗДТГ-ын дэргэд байрлаж, тэднээс хараат байдлаар үйл ажиллагаа явуулж буй ЭЗТТ гэх байгууллагыг байгуулсан нь илүүц юм гэх шүүмжлэл их байдаг нь судалгаанаас харагдаж байна. Тэдний саналаар уг төв нь өмгөөлөгчдийн төвийн дэргэд байрлаж үйл ажиллагаагаа явуулах зүйтэй гэж үздэг ажээ. ЭЗТТ бие даан ажиллах тохиолдолд орон нутгийн салбар зөвлөлтэйгээ хэрхэн хамтран ажиллах вэ гэдэг нь тодорхойгүй байна. Өмгөөллийн тухай хууль өмгөөлөгчдийн холбооны дүрмийн шаардлагаар төвийн өмгөөлөгч зөвлөлд мэргэжил арга зүйн хувьд хамаарагдах нь зүй ёсны хэрэг юм.

Шүүх, цагдаагийн хүсэлт нь байгууллагын дотоод журмын онцлогоос (албан ёсны хүсэлт гаргах, тэдгээрийг өөр байгууллага албан ёсоор хүлээн авах, хариу үйлдэх г.м) хамаарч шуурхай бус байх нь олонтаа байдаг. Төвийн өмгөөлөгч нь тодорхой хэргийн (хүнд, онц хүнд гэх мэт хэрэгт) хувьд ажлын ачаалал, арга туршлага зэрэг шалтгааны улмаас үйлчилгээний чанар муудаж болзошгүйг урьдчилан тооцоолон өмгөөлөгч томилуулах хүсэлтийг шууд шүүхэд гаргадаг байх нь төлбөрийн чадваргүй иргэдэд хууль зүйн туслалцааг илүү шуурхай, чанартай үзүүлэх бололцоог бий болгох үндэстэй.

ЭЗТТ нь орон нутгийн өмгөөлөгчдийн зөвлөлийн зүгээс мэргэжил, арга зүйн удирдлагаар хангагдахаас гадна зарим зайлшгүй тохиолдолд төвийн өмгөөлөгч өөрөө хүсэлт гаргаж, томилолтын өмгөөлөгчийн туслалцаа авах боломжтой байх хэрэгтэй. Одоогийн нөхцөлд зөвхөн шүүх, цагдаагийн байгууллагын хүсэлтээр томилолтын өмгөөлөгчийг орон нутгийн өмгөөлөгчдийн зөвлөлөөс томилдог байна.

Өмгөөлөгчдийн зөвлөлд хандсан төлбөрийн чадваргүй иргэнийг ЭЗТТ-тэй холбож өгөх, үйл ажиллагааг нь сурталчлах талаар орон нутгийн зөвлөлөөс санаачлагатай ажиллаж, дэмжлэг үзүүлдэг байвал зохино. Харин ЭЗТТ нь бүтэц, зохион байгуулалт, удирдлагын хувьд нутгийн өмгөөлөгчдийн зөвлөлөөс бие даасан үйл ажиллагаа явуулдаг байх нь зүйтэй.

Санал

Өмгөөллийн үйлчилгээний хамрах хүрээ

ЭЗТТ-ийн дүрмийн 4.1.1-д өмгөөллийн үйлчилгээг эрүүгийн хэрэгт үзүүлэхээр заасан боловч гэмт хэргийн хохирогчид өмгөөллийн үйлчилгээ үзүүлэх эсэхийг тодорхой заагаагүй байна. Судалгааны багийн үзэж буйгаар зарим хязгаарлагдмал тохиолдолд гэмт хэргийн хохирогч болон иргэн, захиргааны хэргийн нэхэмжлэгч төлбөрийн чадваргүй иргэнд өмгөөлөл үзүүлдэг болох нь төлбөрийн чадваргүй иргэнд үзүүлэх эрх зүйн туслалцааны чанар, хүртээмжийг дорвитой нэмэгдүүлэх болно.

Үндэслэл, тайлбар.

1. ЭЗТТ-ийг хоёр өмгөөлөгчтэй болговол дээрх санал хэрэгжих үндэстэй болно. Гэхдээ эрүүгээс бусад хэрэгт ороход хязгаарлалт тавихгүй бол өмгөөлөгчдийн ачаалал хэт ихсэж болзошгүй. Иргэний хэрэгт туслалцаа үзүүлдэг туршлага гадаад орнуудад байдаг.³⁸
2. Эрүүгийн хэрэгт эрх зүйн туслалцаа авахын ач холбогдлыг иргэд маш сайн ойлгож, талархан хүлээж авдаг. Харин иргэн, захиргааны чиглэлд эрх зүйн туслалцаа авахын ач холбогдлыг сайн ойлгохгүй байгаа нь ажиглалтаас харагдаж байгаа юм.
3. Иргэн, захиргааны зарим хэрэгт төлбөрийн чадваргүй иргэдэд эрх зүйн туслалцаа үзүүлдэг болбол ийм төрлийн үйлчилгээний ач тусыг иргэд мэдэрснээр цаашид төлбөртэй өмгөөлөл авч эрхээ хамгаалуулах хүсэл сонирхол, идэвхи иргэдийн дунд нэмэгдэж, алсдаа төрийн ачаалал багасаг ач холбогдолтой.
4. ЭЗТТ-ийн өмгөөлөгч иргэн, захиргааны хэрэгт өмгөөлөл үзүүлэхдээ гагцхүү гарах нааштай үр дүн нь харьцангуй тодорхой, үйлчлүүлэгчийн аж амьдралд нь дорвитой нэмэр болохуйц хэргийг сонгон авдаг байх нь зүйтэй.
5. Зарим жишээ дурьдвал: төлбөрийн чадваргүй иргэнд гэр, газар олгож өгөх, иргэний

³⁸ Making Legal Aid a Reality: A Resource Book for Policy Makers and Civil Society, 61-71 дэх талд.

бүртгэл дутуугаас халамжийн үйлчилгээ авч чадахгүй байгаа иргэнд туслах, ажлаас үндэслэлгүй халагдах, ажлын байранд өрсөлдөх үед шударга бусаар хасагдах зэрэг тохиолдол судалгааны явцад ажиглагдсан бөгөөд ЭЗТТ-ийн өмгөөлөгч энэ чиглэлээр зөвхөн зөвлөж, чиглүүлэх бус бүрэн туслалцаа үзүүлж, үр дүнд хүрэх, шаардлагатай бол зарга үүсгэн шүүхээр маргалдах зэргээр ажиллах боломжтой юм.

- Иргэн захиргааны хэрэгт орохдоо өмгөөлөгч эрүүгийн хэрэгт холбогдсон үйлчлүүлэгчийн эрх ашиг, хэрэгцээг, өөрийн ажлын ачааллыг эн тэргүүнд харгалзан үзэж, гагцхүү цагийн боломж бүрдсэн үеийг тааруулж ажилладаг байх нь зүйтэй.

Санал

Эрх зүйн туслалцааны хүртээмж

“Эрх зүйн туслалцаа” гэдэг ойголтыг хэрэглэж байгаа гол шинж нь иргэд өөрсдөө туслалцаа авах хэрэгцээ шаардлагаа ухамсарлаж, хүсэлт гаргасан үед нь үзүүлэх төрийн үйлчилгээ юм. Харин үүнээс илүү үйлчилгээ үзүүлэх боломжтой юу гэсэн асуулт гарна. Тухайлбал, төлбөрийн чадваргүй иргэн эрх нь зөрчигдөж, хохирч байгаагаа ч мэдэхгүй, тиймээс туслалцаа авах боломжгүй байх нь элбэг байна. Ийм нөхцөл байдлыг ЭЗТТ олж илрүүлэн, иргэдэд туслалцаа үзүүлснээр хүртээмж нэмэгдэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэх юм. Энэ тохиолдолд иргэдэд “эрх зүйн туслалцаа” гэдгээс илүүтэй “эрх зүйн халамж” үзүүлнэ гэсэн үг.

Үндэслэл, тайлбар

- Аймгийн төвийн ядуу айл өрхөөр ороход зарим иргэд “эрх зөрчигдөх,” “эрх зүйн туслалцаа” зэрэг ойголтыг мэдэхгүй байсан бөгөөд харин энгийн үгээр тайлбарлан хэлэхэд, жишээ нь, олон жилийн өмнө хүнд зодуулж, хүнд гэмтэл аваад хохирлоо арилгуулж чадаагүй гэх зэргээр өөрт учирсан явдлыг ярьж байв. Эндээс үзэхэд боловсрол багатай, мэдээлэл авах боломж тааруу иргэдийн эрх нь зөрчигдөж байхад хэн ч анзаарахгүй өнгөрдөг ажээ. Тэгэхээр зарим иргэдэд эрх туслалцаа нэн шаардлагатай байдаг нь ажиглагдав.
- Зарим иргэд амьдралын ядуу тарчиг, нэн хүнд нөхцөл байдлаас болж, өөрт заяагдсан хамгийн үнэ цэнэтэй зүйл болох “эрх, эрх чөлөө” нь зөрчигдөж байхад эл байдалтай эвлэрч, ядуу амьдралын хажуугаар бусдын дээрэнгүй харьцаа, төрийн байгууллагын хүнд суртлын улмаас давхар хохирч байдаг нь ажиглагдсан. Иймд нэн ядуу иргэдийн дотроос эрх нь зөрчигдөж, амьдрал нь улам бүр доройтож байгаа хүмүүс байвал тэднийг олж илрүүлэн тусламж үзүүлэх нь энэрэнгүй ёсонд лавтай нийцнэ.
- Ийм хүмүүсийн талаарх мэдээллийг баг, хорооны ЗД болон бусад ажилтнууд олж авах боломжтой бөгөөд тэд иргэнийг өмгөөлөгчтэй холбож, уулзуулах арга хэмжээ авдаг байж болох юм. Ингэснээр эрх зүйн туслалцааг иргэдэд илүү ойртуулах боломжтой болно.
- Жишээ нь, нөхөр нь эхнэрээ бага насны хүүхдийн хамт хаяж явсан бөгөөд ажил хийж орлого олдог байвал түүгээр хуулийн дагуу хүүхдийн мөнгө төлүүлэх, гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртсөн хүүхэд, эмэгтэйчүүд, настайчууд хаана хэнд хандахаа мэдэхгүй байх тохиолдолд өмгөөлөгч туслалцаа үзүүлэх гэх зэргээр нуугдмал тохиолдлыг иргэдэд хамгийн ойр ажилладаг багийн түвшинд илрүүлж ажиллах боломжтой юм.

Санал

Үйлчлүүлэгчийн бүртгэл хөтлөх стандарт

ЭЗТТ-ийн ажилтан тус төвд хандсан болон үйлчлүүлсэн иргэдийн бүртгэлийг бүрэн

гүйцэд, үнэн зөвөөр хөтөлж байх нь олон талын ашиг тустай болох нь эргэлзээгүй бөгөөд харин бүртгэлийн дэвтрийг нэг стандартад оруулах явдал маш чухал байна. Орон нутагт хийсэн судалгааны явцад бүртгэл нь дутуу хагас, эмх цэгцгүй, төвд хандсан, үйлчлүүлсэн иргэдийг хооронд нь ялгах боломжгүй, үйлчлүүлсэн гэх иргэдийг олж уулзах боломжгүй зэрэг дутагдал түгээмэл байв.

Үйлчлүүлэгчийн бүртгэл нь ЭЗТТ-ийн ажлын тайланг бичих, ажилтны ажлыг үнэлэх, шагнал, урамшууллын асуудлыг шийдвэрлэх гол баримт нотолгоо болох учиртай. Мөн бүртгэл, тайлан нь цаашид ЭЗТТ, эрх зүйн туслалцааны үндэсний тогтолцоо оршин тогтнох хугацаанд бодлогын түвшинд шийдвэр гаргах, өөрчлөлт, сайжруулалт хийхэд бэлэн судалгааны эх материал болно.

Санал.

Өмгөөллийн үйлчилгээний стандарт

Эрүүгийн хэрэгт өмгөөллийн үйлчилгээ үзүүлэхэд ЭЗТТ-ийн өмгөөлөгч тодорхой төрлийн үйлдэл хийж, түүнийгээ баримтжуулж байх нь үйлчилгээний чанарт хяналт тавих, түүний ажлыг үнэлэх гол үндэс юм.

Санал

Сургалт, сурталчилгааны ажлын стандарт

Сургалт, сурталчилгааны ажлын талаар Санал 5-д тодорхой авч үзсэн. Судалгааны багийн зүгээс сургалт, сурталчилгааны ажилтан гэсэн тусдаа орон тоо байх шаардлагагүй гэж үзсэн. Гэхдээ сургалт, сурталчилгааны ажлыг орхигдуулж болохгүй. Үүнийг хоёр өмгөөлөгч үндсэн ажлынхаа зэрэгцээгээр хариуцах боломжтой. Сургалт, сурталчилгааны ажил бол угаас нэг байтугай хоёр, гурван хүн ч хүч хүрэхгүй нүсэр ажил юм. Тийм учраас паралегал гэдэг ойлголтыг нэвтрүүлж энэ чиглэлээр туслах хүч бий болгож, өмгөөлөгчийн чиг үүргийг үндсэндээ удирдан чиглүүлэх, хяналт тавих зэргээр хязгаарлаж болох юм. Сургалт сурталчилгааны ажлын ерөнхий бүдүүвчийг хавсралтад үзүүлэв.

Үндэслэл, тайлбар.

1. Сургалт, сурталчилгааны хүрээ хязгаарыг одоогийнх шиг үл гүйцэлдэх, хоосон амлалт, тунхаг биш илүү бодитой, амьдрал дээр бууж хэрэгжих агуулга, арга, хэлбэр рүү шилжүүлэх боломжтой. Үүний тулд сургалт, сурталчилгаа хоёрыг хооронд нь ялгаж оновчтой тодорхойлох шаардлагатай.
2. Сургалтаар төлбөрийн чадваргүй иргэнд улсын өмгөөлөгчөөр эрхээ хамгаалуулах наад захын мэдлэг, чадварыг эзэмшүүлнэ. Өөрийн эрх зөрчигдсөн байдлыг хэрхэн таньж ойлгох, өмгөөлөгчтэй хэрхэн холбоо барих, учир байдлаа хэрхэн товч тодорхой танилцуулах, хууль хяналтын байгууллага иргэний чадвар мөхөс байдлыг далимдуулан хэрхэн хэлмэгдүүлж байгаа бодит баримт, бусад төрийн байгууллага, албан тушаалтан иргэнийг хохироож байгаа бодит баримт, эрхээ хамгаалуулснаар амьдралд нь ямар ахиц дэвшил гарах зэрэг сэдвээр сургалт байж болно.³⁹ Сургалтыг баг, хорооны идэвхтэн, сайн дурынхан, бусад ажилтан, хуулийн сургуулийн дадлагын оюутан, хуульчийн сонгон шалгаруулалтад орохоор бэлтгэж байгаа хуулийн сургуулийн төгсөгч зэрэг бусад этгээдийг татан оролцуулах аргаар хэрэгжүүлэх нь хүртээмжийг нэмэгдүүлэх гол арга зам болж байна.

³⁹ Эдгээр нь өмгөөлөгч өөрөө хамгийн сайн мэдэх сэдэв юм.

3. Сурталчилгаа нь хоёр үндсэн чиглэлтэй байна. Нэгд, ЭЗТТ-ийг сурталчлах.⁴⁰ Хоёрт, хууль тогтоомж сурталчлах. Эхнийх нь ойлгомжтой. Мэдээлэл хүргэх бүхий л боломжтой арга хэрэгслийг ашиглавал зохино. Хоёр дахь нь төлбөрийн чадваргүй иргэдийн амьдралд шууд тусах хууль, журам, тэдгээрт орсон нэмэлт, өөрчлөлт, аливаа шинэ мэдээллийг сурталчлах явдал. Иргэний хууль, Эрүүгийн хууль гэх мэт суурь хууль тогтоомжийг сурталчлах нь ач холбогдлоор бага. Харин сургалтаар өмгөөлөгчид хандаж эрхээ хамгаалуулах чиглэлээр мэдлэг, чадвар эзэмшүүлэхэд ийм суурь хуулиуд хэрэглэгдэх нь зүйн хэрэг. Зүгээр нэг ийм тийм хууль байдаг, ингэж тэгж заасан байдаг гэж ерөнхий зүйл ярьж, таниулах гэж оролдох нь сурталчилгааны маш болхи хэлбэр болж байна.⁴¹ Сурталчилгааны материалыг өмгөөлөгч мөн өөрөө бэлтгэж, дээр дурьдсан бусад этгээдийн хүч дэмжлэгээр түгээх боломжтой. Сурталчилгааг айл өрхөөр явж хийх нь хамгийн үр дүнтэй болох нь судалгаанаас ажиглагдсан.⁴²

1. **Төлбөрийн чадваргүй иргэдэд хууль зүйн зөвлөгөө өгөх үйлчилгээнд оюутнуудыг хамруулах**

Төгсөөд хууль эрх зүйн үйлчилгээ үзүүлэх их дээд сургуулиудын оюутны тоог нэмэгдүүлэх, тэднийг хууль зүйн төвүүдэд ажиллуулж, туршлагажуулах, засаг захиргааны тухайн нэгжид үйлдэгдсэн ноцтой бус зарим хэргүүд дээр тодорхой хяналттайгаар оролцуулах шаардлагатай. Ийм үйл явцыг Өмнөд Африк, Австрали хоёр орон бодитойгоор хэрэгжүүлээд байгаа билээ. Оюутнуудыг хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх тогтолцоонд хамруулах үндсэн хоёр арга зам бий гэж үздэг. Нэгдүгээрт их дээд сургуулиудаар дамжуулж, тухайлбал оюутнуудын хичээлийн хөтөлбөрт хууль зүйн үйлчилгээ үзүүлдэг төвүүд дээр дадлага хийлгэх хөтөлбөрийг суулгаж өгөх нь чухал.

Жишээ нь Америкийн Өмнөд Каролин муж оюутнуудаа бага буурай орлогтой, хөдөлмөрийн чадваргүй иргэдэд хууль эрх зүйн тусламж үзүүлэхэд нь дэмжлэг үзүүлдэг. Хоёрдугаарт оюутнууд өөрсдөө сайн дураар хууль зүйн үйлчилгээ үзүүлдэг төвүүдэд ажиллах явдал юм. Энэ нь наад зах нь оюутнуудын ирээдүйн ажил хөдөлмөрийн үр дүнд сайнаар нөлөөлдөг.

2. **Paralegal-ийг нэвтрүүлэх**

АНУ Paralegal -ийг хууль зүйн чиглэлээр тодорхой сургалтанд хамрагдсан, туршлага хуримтлуулсан, хууль зүйн үйлчилгээ үзүүлдэг албан газар, аж ахуйн нэгжид ажиллаж хуульчийн хүлээх үүрэг хариуцлага бүхий ажил үүргийг гүйцэтгэж байсан этгээд гэнэ хэмээн томъёолсон байдаг. Англи улс үүнийг мөн мэргэжлийн өмгөөлөгч байх албагүй, гэхдээ хууль эрх зүйн мэдлэг боловсролтой гэдгийг гэрчлэх сургалтанд хамрагдаж туршлага хуримтлуулсан хүн байж болно гэж үздэг байна.

Монгол улсын хувьд Paralegal-ийг нэвтрүүлэх чиглэлээр олон улсын туршлагаас

⁴⁰ ЭЗТТ гэдэг нэрийг иргэд тэр бүр мэддэггүй боловч улсын өмгөөлөгч, томилооны өмгөөлөгч гэх зэргээр өмгөөлөгчийг сайн мэддэг. Гэхдээ улсын өмгөөлөгч гэдгээс ЭЗТТ гэдэг нэрийг брэнджүүлэх нь эндээс авч болох үйлчилгээний цар хүрээний талаар иргэдийн дунд илүү өргөн ойлголт, төсөөлөл бий болгох ач холбогдолтой байж болох юм.

⁴¹ Дундговь, Баян-Өлгий аймагт ЭЗТТ-ийн ажилтан нугалбар тараах материал бэлтгэсэн байв. Зарим нь зүгээр хуулийн зүйл, заалтыг хуулбарлан хэвлэсэн байсныг судлаачдын баг шүүмжлэн анхааруулж байв.

⁴² Аймаг, сум, дүүргийн ядуу айл өрхөөр сард нэг удаа явахад болохгүй гэх газаргүй. Энэ бол иргэд хамгийн сайн хүлээж авдаг сурталчилгааг хүргэх зардал багтай энгийн арга.

төдийлөн суралцаагүй байгаа нь анхаарч үзвэл зохих нэг асуудал байж болох талтай. Мэдээж Paralegal-ийг нэвтрүүлэх тохиолдолд хууль зүйн боловсролын болон үнэлгээний стандартыг агуулсан эрх зүйн зохицуулалт шаардлагатай.

3. Хууль зүйн туслалцаа үзүүлдэг хуульч, өмгөөлөгчдийг дэмжих, тэдний үйл ажиллагаанд хөшүүрэг болох

- Шийтгэл
- Дэмжлэг
- Үр дүнгийн гэрээ

Хариуцлага хүлээлгэх

Өмгөөлөгч, хууль эрх зүйн үйлчилгээ үзүүлдэг хуульчдыг тохиолдсон хэргийг цаг тухайд нь шийдээгүй зэрэг ажил үүрэгтээ алдаа гаргасан тохиолдолд зохих хэмжээний хариуцлага хүлээлгэж болох юм. Тухайлбал Австрали, Англи зэрэг орнууд буруу зөвлөгөө өгснийх нь төлөө өмгөөлөгч, хуульчдыг тухайн хэргийн шүүхээс гадна өөр шүүхэд өгөх боломжтой байдаг. Мөн саяхнаас Шинэ Зеланд улс эзэн хааны зүгээс шүүгч өмгөөлөгчдийн талаар баримталдаг тэдний дархлааны талаарх хуучин үзэл баримтлалыг дагаж мөрдөхгүй байх шийдвэрийг гаргасан юм.

Дэмжлэг

Тухайн нэхэмжлэгч этгээдийн хэргийг авч үзэхдээ орлогынх нь хэмжээнд босго дүн тавих, тухайлбал жилийн орлого 5000 фунт стерлингээс бага байвал, үйлчилгээний шимтгэлийн хэмжээ харьцангуй бага байх.. гэх мэт байж болно.

Үр дүнгийн гэрээ

Хуульч, өмгөөлөгчдөд нэгж хугацаанд ноогдох тогтмол цалин хөлс бус хийснээр нь олгох хөлс, шагнал урамшууллын тогтолцоог нэвтрүүлэх

4. Шинэчлэл хийх бусад арга замууд

- Засгийн газрын зүгээс олон нийтэд туслах төсөл хөтөлбөрүүдэд оролцох аж ахуйн нэгж байгууллагуудыг дэмжих, тухайлбал үүнд татварын хөнгөлөлт байж болно.
- Төр засгийн зүгээс баримтлах иргэдэд чиглэсэн даатгалын бодлого хэрэгтэй.

* * *

Зарим хэрэгцээт цахим хуудас /Websites/

1. National Association of Licensed Paralegals - http://www.nationalparalegals.com/what_is_a_paralegal.htm
2. American Bar Association Standing Committee on Legal Assistants <http://www.abanet.org/legalservices/paralegals/def98.html>
3. University of North Carolina School of Law - <http://www.law.unc.edu/news/story.aspx?cid=240> accessed 08/02/2010
4. Sydney Law School Social Justice Program http://www.law.usyd.edu.au/news/docs_pdfs_images/2009/Social_Justice_Program_Brochure_Revised.pdf accessed 08/02/2010
5. University of Wollongong <http://www.uow.edu.au/law/undergrad/UOW068772.html>
6. Redfern Legal Centre Sydney, Australia - <http://www.rlc.org.au/volunteer/legal-assistants.html> accessed on 08/02/2010.

7. NSW College of Law 'Work Experience Rules – 5.1' <<http://www.collaw.edu.au/Future-Students/Practical-Legal-Training-Programs-and-Courses/Program-Components/Work-Experience-Component/Work-Experience-Component-Rules/>>

Ашигласан материал /Bibliography/**ARTICLES**

1. Oliver Bertin '*Lawyers see more work thanks to prepaid legal schemes*' Lawyers Weekly, 04 Feb. 2005. Available online <<http://www.lawyersweekly.ca/index.php?section=article&articleid=30>>
2. Adrian Evans, '*Pro Bono As It Stands Gives Lawyers A Buzz*' The Age, 08 August 2008
3. Selma Milovanovic '*Pro Bono Work Good for Law Students: Kirby*' The Age, 27th May, 2009.
4. Matthew Groves, Mark Derham '*Should Advocate's Immunity Continue?*' (2004) 28 Melbourne University Law Review 80
5. David J. McQuoid-Mason, '*Administration and Organization of Legal Aid in South Africa*' (Aug 26, 2003) unpublished.
6. Hennie Van As '*Legal Aid in South Africa: Making Justice a Reality*' [2005] Journal of African Law.
7. 'Gideon's Promise, Still Unkept' *The New York Times*. 18th March 1993.
8. 'Mongolian Based Law Firm to Open Legal Aid Clinic in China', 22 Feb 2008, available online <http://www.mongolia-web.com/general-news/1637-mongolian-based-law-firm-to-open-legal-aid-clinic-in-china>
9. Dyer, Clare. "Win or lose, no fee: pro bono week promotes free legal services." Pro Bono work. The Guardian. 6 June 2007
10. 'ABA Model Rule 6.1 Voluntary Pro Bono Service.' Pro Bono and Public Service. Retrieved 2 June 2007.
11. 'New York City Bar Association Releases Statement of Pro Bono Principles.' Retrieved 2 June 2007
12. 'NYSBA Pro bono defined', Pro Bono Affairs. Retrieved 2 June 2007.

BOOKS

1. Ainslie Lamb, John Littrich '*Lawyers in Australia*' (2007) The Federation Press
2. Deborah L. Rhode '*Access to Justice*' 2004 Oxford University Press.

CASES

1. D'Orta-Ekenaike v Victoria Legal Aid [2005] HCA 12.
2. Giannarelli v Wraith [1988] HCA 52
3. Arthur J S Hall & Co v Simons [2002] 1 AC 615
4. Lai v Chamberlains [2003] 2 NZLR 374.
5. Gideon v Wainwright 372 US 335.
6. Dietrich v R (1992) 177 CLR 292.

PRESENTATIONS

1. Mr Michael Kirby AC CMG, Address to the International Association of Law Schools, 26th May 2009
2. Presentations by management staff of the Johannesburg and Durban Justice Centres to the Lithuanian Legal Aid Governmental Working Group on 1 and 2 April 2003

REPORTS & OTHER DOCUMENTS

1. Australian Law Reform Commission '*Managing Justice – A Review of the Federal Civil Justice System*' Report No.89, 2000 at 306.
2. Commonwealth of Australia '*Inquiry Into Legal Aid and Access to Justice*' 8th June 2004.
3. UK Ministry of Justice '*Legal Aid: Refocusing on Priority Cases – Consultation Paper*' 03 Feb 2010
4. Legal Affairs - Standing Committee, ACT Legislative Assembly, 25th March 1993. Hansard available online <http://www.hansard.act.gov.au/Hansard/1993/pdfs/19930325.pdf>
5. Candidate Attorney Performance Contract, Legal Aid Board 2007/2008
6. Amendment to Attorney's Act (1979) SA
7. Prisoner's Counsel Act (1836) UK
8. Canadian Charter of Human Rights and Freedoms (1982)

